

ВІСНИК ***КОНСТИТУЦІЙНОГО*** ***СУДУ УКРАЇНИ***

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилианська, 14

3/2017

Редакційна рада

- Ю. Баулін** — в. о. Голови Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (голова Редакційної ради)
- П. Стецюк** — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доктор права (заступник голови Редакційної ради)
- Ю. Барабаш** — проректор, завідувач кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- М. Гранат** — суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща, доктор наук, професор
- І. Гриценко** — декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор
- М. Гультай** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук
- М. Козюбра** — суддя Конституційного Суду України у відставці, завідувач кафедри загальнотеоретичних наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- В. Колісник** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- М. Костицький** — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права і юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- М. Мельник** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор
- А. Селіванов** — постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- І. Сліденко** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
- В. Тихий** — суддя Конституційного Суду України у відставці, віце-президент — керівник Київського регіонального центру НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- Б. Футей** — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор
- С. Шевчук** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- В. Шишкін** — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент

Згідно з наказом МОН України від 7 жовтня 2015 р. № 1021
«Вісник Конституційного Суду України» включено
до Переліку наукових фахових видань України

У НОМЕРІ

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Калініна Віталія Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 2 частини першої статті 445 Кримінального процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 58 Конституції України, частини першої статті 5 цього кодексу 7

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Федерації професійних спілок України щодо офіційного тлумачення положення статті 1 Закону України «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» 9

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Арматура України» щодо офіційного тлумачення положення пункту 5 частини першої статті 80 Господарського процесуального кодексу України 11

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» щодо офіційного тлумачення положення другого речення частини четвертої статті 559 Цивільного кодексу України 13

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» 15

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень абзацу другої частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» у системному зв'язку з положеннями абзацу першої частини третьої, абзаців першого, третього частини четвертої, абзаців першого, другого частини шостої статті 23 цього закону, статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» 18

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням благодійного фонду «Розвиток» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» 20

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911-VIII. 22

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення словосполучення «позбавлення волі», яке міститься в частині п'ятій статті 72 Кримінального кодексу України. 26

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положення статті 257 Цивільного кодексу України у взаємозв'язку з положеннями його статті 5, частини першої статті 261, частини першої статті 268 28

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» та цього закону в цілому. 30

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про театри і театральну справу», «Про культуру», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури»33

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік»38

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік»41

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Гультай М. Захист прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом України43

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, КОЛОКВІУМИ

Гринюк Р., Багрій О. Вплив Конституційного Суду України на формування конституційної правосвідомості як засіб зміцнити його авторитет.....58

Колодій А. Конституційна юстиція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу.....62

Онщенко Н. Виважена соціальна політика та дієвий конституційний контроль як чинники розбудови правової європейської держави.....66

Речицький В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина?72

Шевченко А., Гапоненко Л. Спроможна територіальна громада як учасник демократичної трансформації у сучасному суспільстві.....81

**ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Листопад 2016 року — травень 2017 року.....88

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням Калініна Віталія Юрійовича
щодо офіційного тлумачення положення пункту 2 частини першої
статті 445 Кримінального процесуального кодексу України
у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 58
Конституції України, частини першої статті 5 цього кодексу

м. Київ
10 жовтня 2016 року
№ 2-уп/2016

Справа № 1-35/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича — доповідача,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням Калініна Віталія Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 2 частини першої статті 445 Кримінального процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 58 Конституції України, частини першої статті 5 цього кодексу.

Заслухавши суддю-доповідача Колісника В. П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — Калінін В. Ю. — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 2 частини першої статті 445 Кримінального процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 58 Конституції України, частини першої статті 5 цього кодексу в аспекті питання про можливість перегляду Верховним Судом України рішення суду касаційної інстанції, ухваленого до 28 березня 2015 року, з підстави, передбаченої пунктом 2 частини першої статті 445 Кодексу в редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192–VIII.

2. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, до Конституції України були внесені зміни, зокрема до її статей 147, 150, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням Калініна Віталія Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 2 частини першої статті 445 Кримінального процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 58 Конституції України, частини першої статті 5 цього кодексу у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
Федерації професійних спілок України
щодо офіційного тлумачення положення статті 1 Закону України
«Про підприємства, установи та організації союзного
підпорядкування, розташовані на території України»

м. Київ
12 жовтня 2016 року
№ 3-уп/2016

Справа № 1-14/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Кривенка Віктора Васильовича — головуєчого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни — доповідача,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням Федерації професійних спілок України щодо офіційного тлумачення положення статті 1 Закону України «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» від 10 вересня 1991 року № 1540–XII (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 46, ст. 615).

Заслухавши суддю-доповідача Шапталу Н. К. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — Федерація професійних спілок України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення статті 1 Закону України «Про підприємства, устано-

ви та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» від 10 вересня 1991 року № 1540–XII, у якому встановлено, що майно та фінансові ресурси підприємств, установ, організацій та інших об'єктів союзного підпорядкування, розташованих на території України, є державною власністю України, в аспекті питання, чи поширюється дія цього положення на майно підприємств, установ, організацій колективної форми власності.

2. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, були внесені зміни, зокрема, до її статей 147, 150, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням Федерації професійних спілок України щодо офіційного тлумачення положення статті 1 Закону України «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» від 10 вересня 1991 року № 1540–XII у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
товариства з обмеженою відповідальністю
«Торговий дім «Арматура України»
щодо офіційного тлумачення положення
пункту 5 частини першої статті 80
Господарського процесуального кодексу України

м. Київ
28 жовтня 2016 року
№ 4-уп/2016

Справа № 1-20/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича — доповідача,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Арматура України» щодо офіційного тлумачення положення пункту 5 частини першої статті 80 Господарського процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Арматура України» звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням надати офіційне тлумачення положення пункту 5 частини першої статті 80 Господарського

процесуального кодексу України, згідно з яким господарський суд припиняє провадження у справі, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду.

2. Третя колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 20 січня 2016 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у цій справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, було внесено зміни до Конституції України, зокрема до її статей 147, 150, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Арматура України» щодо офіційного тлумачення положення пункту 5 частини першої статті 80 Господарського процесуального кодексу України у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк»
щодо офіційного тлумачення положення другого речення
частини четвертої статті 559 Цивільного кодексу України

м. Київ
1 листопада 2016 року
№ 5-уп/2016

Справа № 1-6/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича — доповідача,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» щодо офіційного тлумачення положення другого речення частини четвертої статті 559 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Тупицького О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — публічне акціонерне товариство «УкрСиббанк» — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення другого речення частини четвертої статті 559 Цивільного кодексу України в аспекті питання, «чи слід розуміти поняття «пред'явлення вимоги», зазначене в другому реченні частини четвертої статті 559 Кодексу, як пред'явлення письмової вимоги до поручителя про пога-

шення боргу, чи як пред'явлення позову до суду з вимогою до поручителя про погашення боргу».

2. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, були внесені зміни до Конституції України, зокрема до її статей 147, 150, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» щодо офіційного тлумачення положення другого речення частини четвертої статті 559 Цивільного кодексу України у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення
абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України
«Про телебачення і радіомовлення»

м. Київ
7 грудня 2016 року
№ 6-уп/2016

Справа № 1-12/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гульгая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича — доповідача,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Туницького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759–XII (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 10, ст. 43) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Литвинова О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 49 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759–XII зі змінами (далі — Закон), згідно з яким розміри штрафів встановлюються Національною радою України з питань телебачення і

радіомовлення за погодженням з Кабінетом Міністрів України відповідно до вимог законодавства.

2. Перша колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 21 грудня 2015 року відкрила конституційне провадження у справі.

3. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 1 листопада 2016 року № 1715-VIII (Голос України, 2016 р., 29 листопада), який набрав чинності 30 листопада 2016 року, частину одинадцяту статті 72 Закону (до внесення змін — частину десяту, абзац перший якої є предметом конституційного контролю) викладено у такій редакції:

«Розрахунок розмірів штрафів здійснюється відповідно до нарахованого розміру ліцензійного збору ліцензіату за видачу ліцензії, не враховуючи умов (зменшення/збільшення), що діє на момент прийняття Національною радою рішення про накладення штрафу.

За невиконання вимог, передбачених частинами першою–третьою та п'ятою статті 9 цього Закону, телерадіоорганізація, що здійснює радіомовлення, сплачує штраф у розмірі 5 відсотків загальної суми ліцензійного збору ліцензії, виданої відповідно до ліцензії на мовлення.

За неподання або несвоєчасне подання інформації, передбаченої частиною другою статті 59 (для телерадіоорганізацій) або частиною дев'ятою статті 40 (для провайдерів програмної послуги) цього Закону, телерадіоорганізація або провайдер програмної послуги сплачує штраф у розмірі 5 відсотків загальної суми ліцензійного збору за всіма ліцензіями, власниками яких є порушник, відповідно до статті 31 цього Закону.

У разі якщо ліцензіат має декілька ліцензій на мовлення з різними способами розповсюдження телерадіопрограм, з однаковою програмною концепцією мовлення, розмір штрафу встановлюється з найбільшого нарахованого розміру ліцензійного збору.

У разі якщо один ліцензіат має декілька ліцензій з однаковими способами розповсюдження телерадіопрограм, з однаковою програмною концепцією мовлення на різних територіях мовлення, розмір штрафу встановлюється шляхом складання сум штрафів, що будуть нараховані за відповідні порушення».

Таким чином, оспорюване положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону втратило чинність у зв'язку із внесенням вказаних змін до Закону.

Згідно зі статтею 150 Основного Закону України та практикою Конституційного Суду України його юрисдикція поширюється на чинні нормативно-правові акти (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, ухвали від 31 березня 2009 року № 17-уп/2009, від 2 вересня 2010 року № 44-уп/2010, від 24 квітня 2014 року № 8-уп/2014).

Отже, відповідно до пункту 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України конституційне провадження у цій справі підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідом-

чість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 150, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759–XII зі змінами на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень абзацу другої частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» у системному зв'язку з положеннями абзацу першої частини третьої, абзаців першого, третього частини четвертої, абзаців першого, другого частини шостої статті 23 цього закону, статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»

м. Київ
10 листопада 2016 року
№ 74-у/2016

Справа № 2-47/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуєчого, доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень абзацу другої частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 2–3, ст. 12) зі змінами у системному зв'язку з положеннями абзацу першого частини третьої, абзаців першого, третього частини четвертої, абзаців першого, другого частини шостої статті 23 цього закону, статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170).

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Харківська міська рада звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень абзацу другого частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами у системному зв'язку з положеннями абзацу першого частини третьої, абзаців першого, третього частини четвертої, абзаців першого, другого частини шостої статті 23 цього закону, статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР в аспекті питання, чи передбачає положення «виключно після підтвердження судом підстав для представництва», що «таке підтвердження відбувається в суді окремо перед позовним провадженням».

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 2 листопада 2016 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі статті 150 Конституції України, виходить з такого.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, до статей 147, 150 Конституції України були внесені зміни, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень абзацу другого частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами у системному зв'язку з положеннями абзацу першого частини третьої, абзаців першого, третього частини четвертої, абзаців першого, другого частини шостої статті 23 цього закону, статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
благодійного фонду «Розвиток»
щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 22
Закону України
«Про доступ до публічної інформації»

м. Київ
10 листопада 2016 року
№ 75-у/2016

Справа № 2-48/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича — доповідача,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням благодійного фонду «Розвиток» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 32, ст. 314).

Заслухавши суддю-доповідача Касмініна О. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Благодійний фонд «Розвиток» звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року

№ 2939–VI, згідно з якими відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 2 листопада 2016 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі статті 150 Конституції України, виходить з такого.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, до статей 147, 150 Конституції України були внесені зміни, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням благодійного фонду «Розвиток» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939–VI у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911–VIII

м. Київ
24 листопада 2016 року
№ 78-у/2016

Справа № 2-49/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Кривенка Віктора Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гульгая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича — доповідача,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 5, ст. 50).

Заслухавши суддю-доповідача Мойсика В. Р. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 45 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911–VIII (далі — Закон), зокрема абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону.

Народні депутати України стверджують, що положення абзацу другого пункту 2 розділу I Закону «у частині восьмій слова та цифри “яка не може бути меншою ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку” замінити словами “з урахуванням матеріального стану сім'ї, у якій виховується дитина» та окреме положення пункту 15 розділу I Закону «а слова “але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку” виключити» не відповідають статтям 8, 21, 22, 46 Конституції України.

У частині восьмій статті 181 Сімейного кодексу України в редакції до внесення змін Законом було передбачено, що «якщо місце проживання чи перебування батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога, яка не може бути меншою ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Виплата тимчасової державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України».

Після внесення змін Законом у частині восьмій статті 181 цього кодексу встановлено, що «якщо місце проживання чи перебування батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога з урахуванням матеріального стану сім'ї, у якій виховується дитина. Виплата тимчасової державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України».

Автори клопотання зазначають, що внаслідок внесення відповідних змін до Сімейного кодексу України було скасовано мінімальний гарантований рівень державної соціальної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання батьків яких невідоме.

Частиною першою статті 18³ Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року № 2811–XII в редакції до внесення змін Законом було передбачено, що «допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновлювачам, матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, — до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку».

Законом із наведеної норми виключено слова «але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку».

Суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що внаслідок внесення відповідних змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року № 2811–XII зі змінами було скасовано мінімальний гарантований рівень державної соціальної допомоги на дітей одиноким матерям.

Обґрунтовуючи неконституційність положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону, суб'єкт права на конституційне подання посилається на статті 8, 21, 22, 46 Конституції України, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також на правові позиції Конституційного Суду України, викладені в рішеннях від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004, від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004, від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 8 листопада 2016 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має зазначатися правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта (його окремих положень) (пункт 4 частини другої статті 39); предметом розгляду Конституційного Суду України може бути конституційне подання, в якому викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (частина перша статті 71).

Отже, суб'єкт права на конституційне подання, стверджуючи про невідповідність оспорюваного правового акта (його окремих положень) Основному Закону України, повинен навести аргументи щодо такої невідповідності виходячи з аналізу конституційних положень, на які він посилається.

Зміст конституційного подання та доданих до нього матеріалів вказує на те, що народні депутати України, обґрунтовуючи твердження щодо неконституційності положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону, обмежилися цитуванням окремих норм Конституції України, міжнародних актів про права людини, правових позицій Конституційного Суду України та порівнянням змісту частини восьмої статті 181 Сімейного кодексу України, частини першої статті 18³ Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року № 2811–XII до та після внесення змін Законом.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що цитування приписів Основного Закону України, правових позицій Конституційного Суду України та оспорюваних положень Закону не є правовим обґрунтуванням неконституційності останніх відповідно до пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» (ухвали від 21 травня

2015 року № 21-у/2015, від 4 липня 2016 року № 50-у/2016, від 4 жовтня 2016 року № 64-у/2016, від 18 жовтня 2016 року № 67-у/2016).

Автори клопотання не навели правового обґрунтування невідповідності Конституції України положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та цим законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу другого пункту 2 та окремого положення пункту 15 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911–VIII на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та цим законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
щодо офіційного тлумачення словосполучення «позбавлення волі»,
яке міститься в частині п'ятій статті 72
Кримінального кодексу України

м. Київ
6 грудня 2016 року
№ 79-у/2016

Справа № 2-50/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого, доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення словосполучення «позбавлення волі», яке міститься в частині п'ятій статті 72 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Уповноважений Верховної Ради України з прав людини — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення словосполучення «позбавлення волі», яке міститься в частині п'ятій статті 72 Кримінального кодексу України, в аспекті питання, чи можна його тлумачити як таке, що охоплює передбачені пунктами 11, 12 статті 51

цього кодексу такі види покарання, як «позбавлення волі на певний строк» і «довічне позбавлення волі».

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 8 листопада 2016 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі статті 150 Конституції України, виходить з такого.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, до статей 147, 150 Конституції України були внесені зміни, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення словосполучення «позбавлення волі», яке міститься в частині п'ятій статті 72 Кримінального кодексу України, у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням
Генеральної прокуратури України
щодо офіційного тлумачення положення статті 257
Цивільного кодексу України
у взаємозв'язку з положеннями його статті 5,
частини першої статті 261, частини першої статті 268

м. Київ
8 грудня 2016 року
№ 80-у/2016

Справа № 2-51/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни — доповідача,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положення статті 257 Цивільного кодексу України у взаємозв'язку з положеннями його статті 5, частини першої статті 261, частини першої статті 268.

Заслухавши суддю-доповідача Шапталу Н. К. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Генеральна прокуратура України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення статті 257 Цивільного кодексу України у взаємо-

зв'язку з положеннями його статті 5, частини першої статті 261, частини першої статті 268 щодо строків позовної давності, початку її перебігу та вимог, на які позовна давність не поширюється.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 6 грудня 2016 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі статті 150 Конституції України, виходить з такого.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, який набрав чинності 30 вересня 2016 року, до статей 147, 150 Конституції України були внесені зміни, згідно з якими до повноважень Конституційного Суду України не належить офіційне тлумачення законів України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положення статті 257 Цивільного кодексу України у взаємозв'язку з положеннями його статті 5, частини першої статті 261, частини першої статті 268 у зв'язку з тим, що відповідно до статті 150 Конституції України офіційне тлумачення законів України не належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих положень Закону України
«Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання
у сферах енергетики та комунальних послуг»
та цього закону в цілому

м. Київ
4 квітня 2017 року
№ 4-у/2017

Справа № 2-3/2017

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича — доповідача,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 51, ст. 833).

Заслухавши суддю-доповідача Мельника М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 46 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не

відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22 вересня 2016 року № 1540–VIII (далі — Закон).

Автори клопотання стверджують, що положення Закону, який визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі — Комісія), її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення, порушують конституційні принципи поділу державної влади, законності, конституційні права і свободи людини і громадянина, конституційні основи економічної та податкової політики, правосуддя. На думку суб'єкта права на конституційне подання, передбачений у Законі порядок підготовки та подання на розгляд Кабінету Міністрів України будь-яких проєктів актів є неконституційним, оскільки, по суті, закріплює перебирання Комісією повноважень інших суб'єктів державної влади. У зв'язку з цим народні депутати України вважають, що окремі положення Закону суперечать статтям 6, 8, 19, 36, 42, 43, 85, 92, 93, 96, 102, 113, 116, 129¹ Конституції України.

2. Колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 23 березня 2017 року відкрила конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону, а в частині перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) абзацу другої частини третьої статті 5, частини другої статті 6, пункту 1 частини другої статті 7, абзацу другої частини сьомої статті 8, пункту 3 частини другої статті 9, частини першої статті 11, частин другої, третьої, четвертої статті 12, пунктів 2, 7 частини четвертої, частини шостої статті 14 Закону та Закону в цілому відмовила у відкритті конституційного провадження у справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

3. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 23 березня 2017 року про відмову у відкритті конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону та Закону в цілому, виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має зазначатися правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта або його окремих положень (пункт 4 частини другої статті 39); предметом розгляду Конституційного Суду України може бути конституційне подання, у якому викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (частина перша статті 71). Отже, суб'єкт права на конституційне подання, стверджуючи про невідповідність оспорюваного акта (його окремих положень) Основному Закону України, повинен навести правові

аргументи щодо такої невідповідності (ухвали Конституційного Суду України від 8 липня 2015 року № 29-у/2015, від 10 листопада 2016 року № 72-у/2016).

Аналіз конституційного подання дає підстави для висновку, що народні депутати України не навели правового обґрунтування своїх тверджень щодо неконституційності абзацу другої частини третьої статті 5, частини другої статті 6, пункту 1 частини другої статті 7, абзацу другої частини сьомої статті 8, пункту 3 частини другої статті 9, частин першої, другої, третьої статті 11, частин другої, третьої, четвертої статті 12, статті 13 (за конституційним поданням — статті 11), пунктів 2, 7 частини четвертої, частини шостої статті 14 Закону, обмежившись посиланням на окремі норми Конституції України і Закону та викладенням їх змісту. Однак наведення лише змісту положень законів та цитування деяких приписів Конституції України без наведення аргументів щодо невідповідності Основному Закону України положень закону не є правовим обґрунтуванням їх неконституційності у розумінні пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» (ухвали Конституційного Суду України від 27 грудня 2011 року № 66-у/2011, від 27 березня 2013 року № 10-у/2013, від 8 липня 2015 року № 29-у/2015).

Крім того, автори клопотання не навели аргументів щодо неконституційності Закону в цілому.

Таким чином, конституційне подання в цій частині не відповідає вимогам пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», тому є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі у цій частині згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другої частини третьої статті 5, частини другої статті 6, пункту 1 частини другої статті 7, абзацу другої частини сьомої статті 8, пункту 3 частини другої статті 9, частин першої, другої, третьої статті 11, частин другої, третьої, четвертої статті 12, статті 13, пунктів 2, 7 частини четвертої, частини шостої статті 14 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22 вересня 2016 року № 1540–VIII та цього закону в цілому на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих
положень законів України «Про театри і театральну справу»,
«Про культуру», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів
України щодо запровадження контрактної форми роботи
у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників
державних та комунальних закладів культури»

м. Київ
20 квітня 2017 року
№ 6-у/2017

Справа № 2-5/2017

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуєчого, доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 року № 2605–IV (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 26, ст. 350) зі змінами, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778–VI (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 24, ст. 168) зі змінами, абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури»

ри» від 28 січня 2016 року № 955–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 10, ст. 103).

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають частині першій статті 8, частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 43 Конституції України (є неконституційними), положення першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 року № 2605–IV зі змінами (далі — Закон № 2605), абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778–VI зі змінами (далі — Закон № 2778), абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955–VIII (далі — Закон № 955).

Відповідно до статті 20 Закону № 2605 трудові відносини з професійними, творчими працівниками, художнім та артистичним персоналом державних та комунальних театрів оформлюються шляхом укладання контрактів (перше речення частини другої); формування кадрового складу художнього та артистичного персоналу державних та комунальних театрів здійснюється на конкурсній основі в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв (частина третя).

Згідно з частиною другою статті 21 Закону № 2778 трудові відносини з професійними творчими працівниками (художнім та артистичним персоналом) державних та комунальних закладів культури оформлюються шляхом укладення контрактів (абзац перший); формування кадрового складу художнього та артистичного персоналу державних та комунальних закладів культури здійснюється на конкурсній основі в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв (абзац другий); за результатами конкурсу з переможцем з числа кандидатів укладається контракт строком від одного до трьох років за формою, визначеною центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв; після настання дати закінчення строку дії контракт вважається продовженим на строк, на який він був укладений, якщо жодна із сторін за місяць до цієї дати письмово не поінформувала іншу сторону про своє бажання припинити дію контракту (абзац третій).

Відповідно до абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 955 «з працівниками художнього та артистичного персоналу, які перебувають у трудових відносинах з державними та комунальними закладами культури, протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом укладається контракт строком від одного до трьох років без проведення конкурсу».

Обґрунтовуючи невідповідність положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону № 2605, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону № 2778, абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 955 частині першій статті 8, частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 43 Конституції України, суб'єкт права на конституційне подання навів зміст попередньої та чинної редакцій статті 20 Закону № 2605, статті 21 Закону № 2778. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що вказаними положеннями «змінено існуючі норми законів шляхом передбачення лише єдиної форми трудових договорів для професійних творчих працівників (художнього та творчого персоналу) театру та державних і комунальних закладів культури, а саме контракту», тобто встановлено «жорсткіше регулювання для реалізації права вказаних працівників на працю», при цьому «оскаржувані норми Закону не забезпечують справедливого балансу між інтересами роботодавця та працівника. Засоби, які обрав законодавець для досягнення своєї мети, підривають конституційні гарантії права на працю у відповідній сфері, що суперечить принципу справедливості як елемента принципу верховенства права. Оскаржувані норми також призвели до звуження змісту та обсягу права на працю, гарантованого статтею 43 Конституції України, у порівнянні із змістом та обсягом, що гарантувався до внесення оскаржуваних змін, що суперечить частині третій статті 22 Конституції України».

На підтвердження своєї позиції автор клопотання посилається на рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98, від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016, міжнародні акти та наводить позиції науковців Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 11 квітня 2017 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має зазначатися правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта або його окремих положень (пункт 4 частини другої статті 39); предметом розгляду Конституційного Суду України може бути конституційне подання, в якому викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (частина перша статті 71). Отже, суб'єкт права на конституційне подання, стверджуючи про невідповідність оспорюваного акта (його окремих положень) Основному Закону України, повинен навести правові аргументи щодо такої невідповідності виходячи з аналізу конституційних положень, на які він посилається (ухвали Конституційного Суду України від 8 липня 2015 року № 29-у/2015, від 4 квітня 2017 року № 4-у/2017).

Аналіз конституційного подання дає підстави для висновку, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не навів правових аргументів щодо неконституційності положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону № 2605, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону № 2778, абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 955. Суб'єкт права на конституційне подання, наголошуючи на тому, що оспорювані положення вказаних законів порушують гарантоване статтею 43 Конституції України право на працю, наводить положення Конституції та законів України, посилається на правові позиції Конституційного Суду України, викладені в його рішеннях, і цитує окремі положення міжнародних актів.

Конституційний Суд України вважає, що автор клопотання навів не правові аргументи на підтвердження неконституційності оспорюваних положень Закону № 2605, Закону № 2778, Закону № 955, а висловив припущення (власні оціночні судження) про недоцільність запровадження законодавцем контрактної форми роботи для професійних творчих працівників (художнього та творчого персоналу) театру та державних і комунальних закладів культури, а також про недосконалість передбачених Законом № 955 змін щодо порядку реалізації права на працю вказаними особами. Однак припущення не можуть вважатися правовими аргументами на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих положень (ухвали Конституційного Суду України від 17 лютого 2009 року № 5-у/2009, від 27 січня 2010 року № 2-у/2010). Крім того, цитування приписів Основного Закону України, правових позицій Конституційного Суду України та оспорюваних положень законів України без наведення правових аргументів щодо невідповідності останніх саме Конституції України також не є правовим обґрунтуванням їх неконституційності у розумінні пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» (ухвали Конституційного Суду України від 4 липня 2016 року № 50-у/2016, від 13 липня 2016 року № 56-у/2016).

Таким чином, конституційне подання не містить правового обґрунтування тверджень щодо неконституційності положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону № 2605, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону № 2778, абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 955, тому не відповідає вимогам пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України». Отже, є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо від-

повідності Конституції України (конституційності) положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 року № 2605–IV зі змінами, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778–VI зі змінами, абзацу першого пункту 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955–VIII на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положень пункту 11 Прикінцевих положень
Закону України
«Про Державний бюджет України на 2016 рік»

м. Київ
22 лютого 2017 року
№ 2-уп/2017

Справа № 1-22/2017

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Віктора Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шевчука Станіслава Володимировича — доповідача,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 5, ст. 54).

Заслухавши суддю-доповідача Шевчука С. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 49 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 11

Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII (далі — Закон), якими передбачено, що норми і положення окремих законів України застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України.

Автори клопотання наголошують, що «соціальні пільги і гарантії, передбачені та гарантовані у тридцяти шести законодавчих актах України, надаватимуться та виплачуватимуться по залишковому принципу у “ручному” режимі Кабінетом Міністрів України та в залежності від того, скільки коштів залишатиметься у державному чи місцевих бюджетах та бюджеті Фонду соціального страхування України».

Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що приписи пункту 11 Прикінцевих положень Закону не відповідають частині другій статті 6, частині другій статті 8, частині другій статті 19, статтям 21, 22, 46, 64, пункту 1 частини другої статті 92, частинам першій, другій, третій статті 95 Конституції України та «не узгоджуються з нормами міжнародного права, які в силу статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України».

2. Третя колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 6 вересня 2016 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Конституційний Суд України вважає, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 96 Конституції України Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин — на інший період.

Згідно із законодавством України положення закону про Державний бюджет України на певний період, які передбачають бюджетні призначення, втрачають чинність після закінчення бюджетного періоду, крім випадків, визначених Бюджетним кодексом України.

Таким чином, Конституційний Суд України не має підстав для розгляду питання про відповідність Конституції України (конституційність) положень пункту 11 Прикінцевих положень Закону.

Отже, конституційне провадження у цій справі підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (кон-

ституційності) положень пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII на підставі пункту 3 частини першої статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним поданням
51 народного депутата України
щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7
Прикінцевих положень Закону України
«Про Державний бюджет України на 2016 рік»

м. Київ
10 березня 2017 року
№ 3-уп/2017

Справа № 1-20/2017

Конституційний Суд України у складі суддів:

Саса Сергія Володимировича — головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича — доповідача,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 5, ст. 54).

Заслухавши суддю-доповідача Гультая М. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 51 народний депутат України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 7 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII (далі — Закон), яким передбачено «зупинити дію статті 1

Закону України “Про встановлення додаткових гарантій щодо захисту прав громадян, які проживають на територіях проведення антитерористичної операції, та обмеження відповідальності підприємств — виконавців/виробників житлово-комунальних послуг у разі несвоечасного здійснення платежів за спожиті енергетичні ресурси” (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 13, ст. 84) до завершення антитерористичної операції».

Народні депутати України стверджують, що у пункті 7 Прикінцевих положень Закону обмежено обсяг існуючих прав та гарантій окремої категорії громадян, що суперечить частині другій статті 6, частині другій статті 8, частині другій статті 19, частинам другій, третій статті 22, частині першій статті 24, частині четвертій статті 43, статтям 46, 48, 64, пункту 1 частини першої статті 92, частинам першій, другій, третій статті 95 Конституції України.

2. Друга колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 31 травня 2016 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає припиненню з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 96 Конституції України Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин — на інший період.

Конституційний Суд України бере до уваги те, що положення закону про Державний бюджет України на певний період, які передбачають бюджетні призначення, втрачають чинність після закінчення бюджетного періоду, крім випадків, передбачених Бюджетним кодексом України.

Таким чином, Конституційний Суд України не має підстав для розгляду питання про відповідність Конституції України (конституційність) положень пункту 7 Прикінцевих положень Закону.

Отже, конституційне провадження у цій справі підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 року № 928–VIII на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Захист прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом України

М. Гультай

доктор юридичних наук,
суддя Конституційного Суду України

У статті розглядаються значення, роль і місце Конституційного Суду України в конституційному загальнодержавному механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Аналізуються правові засади функціонування Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції, що обумовлені правовою природою самої Конституції України як акта установчої влади Українського народу, визнанням державою основоположних, природних та невід'ємних прав і свобод людини, а також необхідністю забезпечення верховенства права та Конституції України на всій території держави.

Аналіз практики Конституційного Суду України з вирішення питань конституційності законів, інших правових актів, офіційного тлумачення положень Конституції України свідчить, що конституційна юрисдикція стосується всіх основоположних, природних та невід'ємних прав і свобод людини, таких, як право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу пересування, право на інформацію, право приватної власності, право на участь в управлінні державними справами, право на судовий захист та інших прав людини і громадянина.

На сучасному етапі державного будівництва в Україні відбувається впровадження інституту конституційної скарги як найбільш ефективного індивідуального доступу громадян до органу конституційного контролю та водночас правового механізму захисту основоположних, природних та невід'ємних прав і свобод людини.

Правову модель конституційної скарги запроваджено шляхом внесення змін і доповнень до Конституції України, а саме до її статті 55 та доповнення її статтею 151¹. Методологічне визначення конкретної моделі конституційної скарги нерозривно пов'язане з упровадженням принципів верховенства права, верховенства Конституції України та необхідністю забезпечення конституційного загальнодержавного правового механізму захисту основоположних, природних та невід'ємних прав і свобод людини.

Аналіз конституційно-правового механізму впровадження інституту конституційної скарги в Україні свідчить про актуальність його подальшого удосконалення як альтернативи зверненню громадян до Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: захист прав і свобод людини, Конституційний Суд України, верховенство права, верховенство конституції, основоположні, природні та невід'ємні права і свободи людини, конституційна скарга.

Згідно з Конституцією Україна є демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1), зміст і спрямованість діяльності якої визначають права і свободи людини і громадянина та їх гарантії (частина друга статті 3); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21); права і свободи людини

і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (стаття 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша статті 24).

У цьому контексті Конституційний Суд України (далі — КСУ, Суд) у Рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 зазначив: «Положення статті 24 Конституції України стосовно рівності громадян... перед законом... треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань»¹.

1. Конституційний загальнодержавний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина

Як свідчить світовий досвід державотворення, характерною ознакою демократичної, правової держави є наявність дієвого загальнодержавного механізму гарантування, забезпечення дотримання, реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах дії принципу верховенства права².

В Україні, як і в більшості цивілізованих країн світу, запровадження загальнодержавного механізму захисту прав людини і громадянина визначено на конституційному рівні. До його складових насамперед належать: Верховна Рада України в особі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (стаття 101 Конституції України); Президент України, який є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина (частина друга статті 102 Основного Закону України); Кабінет Міністрів України, який вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (пункт 2 статті 116 Конституції України); органи судової влади (стаття 129 Основного Закону України) та інші органи державної влади (стаття 119 Конституції України).

Вільний доступ громадян до будь-якого елемента комплексу національних засобів правового захисту гарантується Конституцією України. Крім того, громадяни мають право після використання цих засобів звернутися до відповідних міжнародних судових установ та організацій, членом або учасником яких є Україна (частина четверта статті 55 Конституції України).

Згідно з Конституцією України права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, поса-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про рівність сторін судового процесу від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 3. — С. 41.

² Верховенство права (англ. *rule of law*) — це фундаментальний правовий принцип, відповідно до якого, жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім за порушення закону, і ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом (прим. — М. Г.).

дових і службових осіб (частини перша, друга статті 55). У цьому аспекті КСУ роз'яснив, що «суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод»¹. Суд також наголосив, що «конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом»².

Як зазначає у цьому контексті професор О. Фрицький, вітчизняний конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав є «організаційно не тільки системою влади держави з функцією захисту прав людини, а й визначає процедуру такого захисту, а також конституційне право людини на захист, яке реалізується за допомогою держави і за цією процедурою»³.

Конституція України також проголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8), однак не містить його чіткого визначення. Натомість у наступних положеннях цієї статті зазначається, що Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8), тобто йдеться, по суті, не про принцип верховенства права, а про принцип верховенства Конституції України.

2. Методологічні засади діяльності Конституційного Суду України в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина

Важливою складовою загальнодержавного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина є єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні — КСУ. Ми не випадково зосередили увагу на змісті статті 8 Конституції України, оскільки завдання КСУ полягає саме у «гарантуванні верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України» (стаття 2 Закону України «Про Конституційний Суд України») ⁴.

Відомо, що поняття «верховенство конституції» не є тотожним поняттю «верховенство права». У цьому аспекті слід зазначити, що в юридичній літературі найчастіше йдеться про дві концепції верховенства права — формальну та матеріальну.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за зверненнями жителів міста Жовті Води від 25 грудня 1997 року № 9-зп // Офіційний вісник України. — 1998. — № 1. — С. 169.

² Рішення Конституційного Суду України у справі про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 1. — С. 84.

³ Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підруч. — [2-ге вид., перероб. та допов.]. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 196.

⁴ Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

Англійський правознавець професор П. Крейг¹ так визначає відмінності між цими концепціями: «Формальні концепції верховенства права розглядають спосіб, яким було встановлено закон; чіткість норми і часову характеристику впровадженої норми. Проте формальні концепції верховенства права не мають на меті винесення суджень щодо фактичного змісту закону. Для формальних концепцій права не має значення, “хороший” чи “поганий” закон, якщо формальних вимог щодо верховенства права було дотримано. Ті ж, хто надає перевагу матеріальним концепціям, прагнуть вийти за ці рамки. Визначаючи наявність таких формальних властивостей верховенства права, вони прагнуть розвинути цю доктрину. Існує думка, що певні реальні права ґрунтуються на верховенстві права або впливають з нього. Ця концепція використовується як основа цих прав і такі права потім застосовуються, щоб розрізнити “хороші” закони, які відповідають цим правам, і “погані”, що їм не відповідають»².

Отже, з огляду на зміст частин першої, другої статті 8 Конституції України в аспекті визначення критеріїв оцінки правового акта на предмет конституційності його положень, перед КСУ постає така дилема³.

З одного боку, вважається, що оскільки Суд є гарантом саме верховенства Конституції України як правового акта найвищої сили, то у своїй діяльності він повинен керуватися нормативістською теорією (позитивізмом). Автором цієї теорії є австрійський правознавець Г. Кельзен⁴, а її сутність охоплює такі положення:

- право є пірамідою норм; на вершині цієї піраміди стоїть «суверенна норма», яка визначає сенс інших норм (конституція);
- кожна норма в цій ієрархії черпає юридичну силу від вищої і, зрештою, від суверенної норми;
- сила права залежить від розумності побудови всієї ієрархічної правової системи;
- право «живе» тільки в кодифікованих юридичних нормах, тобто не може бути права поза нормами, наприклад природного;
- право необхідно вивчати і сприймати поза будь-яким зв'язком із релігією, філософією, мораллю, тобто «в чистому вигляді»⁵.

З другого боку, Основний Закон України проголошує, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Тобто, як роз'яснив КСУ, діє принцип, що «вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями

¹ Пол П. Крейг (англ. *Paul P. Craig*) — професор англійського права Оксфордського університету, фахівець у галузі адміністративного права.

² *Craig P. Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law / P. Craig // Public Law. — 1997. — P. 467.*

³ Дилема (від грец. *δίλλημα* — подвійний засновок) — умовивід з умовним та розділним засновками (або-або), з яких необхідно обрати один, оскільки третій неможливий.

⁴ Ганс Кельзен (нім. *Hans Kelsen*, 1881–1973) — австрійський та американський юрист, філософ, один з основних теоретиків правового позитивізму, основоположник концепції конституційного суду та конституційного контролю, засновник і суддя першого Конституційного Суду Австрії.

⁵ Нормативизм и юридический позитивизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ifreestore.net/562/16>

соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України»¹.

Викладене кореспондується з основними положеннями теорії природного права, прихильниками якої, а згодом і засновниками, були відомі історичні постаті — С. Оріховський², Г. Гроцій³, Ж.-Ж. Руссо⁴, Т. Гоббс⁵, Дж. Локк⁶, Б. Спіноза⁷ та багато інших.

Згідно з цією теорією право ділиться на позитивне, тобто створене державою у вигляді законів та інших правових актів, і природне, яке випливає з незмінності природи людини та пов'язується із совістю і справедливістю. Її прихильники вважали, що у правовій, демократичній державі позитивне право має бути справедливим, а розуміння права є процесом і результатом мислення, що охоплює пізнання, сприйняття, ставлення до права як до цілісного соціального явища⁸.

За таких умов, на нашу думку, КСУ не має права у своїй діяльності керуватися виключно позитивістським підходом, тим паче, що:

— по-перше, як слушно зазначив професор В. Шаповал: «Українська Конституція 1996 року була розроблена й ухвалена як основний закон держави, а не громадянського суспільства (як це мало б бути). Тому її регулятивний потенціал від самого початку мав обмежені часово-просторові рамки. Як Основний Закон на транзитний період Конституція України виявилася цілком придатною. Проте протягом років свого інтенсивного застосування вона майже вичерпала притаманні їй позитивні регулятивні властивості. Конституція України 1996 року була розрахована на посттоталітарну державу й суспільство, але виявилася функ-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — С. 41.

² Станіслав Оріховський гербу Окша (пол. *Stanisław Orzechowski*, 1513–1566) — русинський (український) релігійний діяч та мислитель доби Відродження, Перемиський канонік римокатолицької церкви, письменник, оратор, філософ, історик, полеміст, гуманіст.

³ Гуго Гроцій (лат. *Hugo Grotius*, 1583–1645) — нідерландський юрист та поет, один із основоположників сучасного міжнародного права.

⁴ Жан-Жак Руссо́ (фр. *Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778) — французький філософ-просвіт'янин, письменник, композитор.

⁵ Томас Гоббс (англ. *Thomas Hobbes*, 1588–1679) — англійський філософ.

⁶ Джон Локк (англ. *John Locke*, 1632–1704) — англійський філософ, один із основних представників англійського емпіризму та Просвітництва.

⁷ Бенедикт Спіноза (лат. *Benedictus de Spinoza*, 1632–1677) — голландський філософ, за походженням із португальських євреїв, один із найвідоміших пантеїстів.

⁸ Луцький Р. Позитивне право та природне право: опозиція категорій / Р. Луцький // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. — 2011. — № 4. — С. 38–41.

ціонально недосконалою в умовах ширшої політичної свободи, економічного ринку й зростаючої активності громадянського суспільства»¹;

— по-друге, згідно зі статтею 9 Конституції України частиною національного законодавства України є основоположні міжнародні договори в галузі захисту загальнолюдських цінностей, проникнуті духом справедливості та поваги до прав і свобод людини і громадянина. Основними з цих актів міжнародного права є Загальна декларація прав людини 1948 року Генеральної Асамблеї ООН², яка хоч і не створює обов'язкового міжнародного права в галузі прав людини, однак стала авторитетним довідником з прав людини і забезпечила основу для подальших міжнародних документів у цій галузі.

Серед багатоманіття цих документів, насамперед, слід наголосити на таких: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права³, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права⁴, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації⁵, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання⁶, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁷, Конвенція про права дитини⁸, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод⁹ тощо.

¹ Конституційний процес в Україні: 2011 — початок 2012 року: поточні тенденції та узагальнення // Права людини в Україні, 2011. Доповіді правозахисних організацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1332312002>

² Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. — 2008. — № 93. — С. 89.

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

⁴ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>

⁵ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. — 1969. — № 5. — Ст. 27.

⁶ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (англ. *The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*) — міжнародний інструмент захисту прав людини, що прийнятий ООН в 1984 році та набув чинності в 1987 році. Конвенція забороняє катування за будь-яких обставин, забороняє видачу осіб у країни, де для них існує серйозна загроза катувань, та встановлює обов'язковість кримінального переслідування за катування (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. — 1987. — № 6. — Ст. 101).

⁷ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок // Сборник Международных договоров СССР. — Вып. XXXVII. — М., 1983. — С. 26–36.

⁸ Конвенція про права дитини — міжнародний правовий документ, що визначає права дітей у державах-учасниках, є першим і основним міжнародно-правовим документом обов'язкового характеру, який охоплює широкий спектр прав дитини (Конвенція про права дитини // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — 1990. — № 1. — С. 205).

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою дотримання учасниками Ради Європи та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Конвенція запровади-

У цьому контексті діяльність КСУ в галузі захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, відновлення справедливості та запобігання свавілля з боку держави набуває особливого значення. Така діяльність, переконаний професор В. Погорілко, у «світовій конституційній практиці здійснюється у двох формах: у формі звичайної процедури контролю за конституційністю нормативних актів та у вигляді спеціальних процедур, формально-юридичного забезпечення основних прав і свобод»¹.

Для захисту прав і свобод громадян за допомогою засобів конституційної юстиції більшість із цих прав чи свобод слід розглядати як у позитивістському, так і в природно-правовому сенсі, причому останній у цьому разі становить особливий інтерес, оскільки формується на засадах справедливості, а отже, є більш прийнятним для громадян.

Показовим у цьому контексті є право особи на людську гідність, яке отримало в Основному Законі нашої держави закріплення і як позитивне, і як природне право. Перше має чітко визначений зміст (стаття 28), водночас його природний аспект впливає з положень статей 3, 21 та, як зазначає професор П. Рабінович, стоїть начебто перед правами і свободами².

Зокрема, стаття 3 Конституції України містить приписи, які дають підстави вважати людську гідність, поряд із життям і здоров'ям тощо, елементом провідного права людини — можливість вільно, на власний розсуд формувати розвиток своєї особистості. Так само і стаття 21 Конституції України, гарантуючи свободу і рівність людей у гідності та правах, по суті, підкреслює природність цього права, оскільки з моменту народження кожної людини гідність є однаковою, «рівною» з гідністю інших людей.

Водночас, як слушно зауважує суддя КСУ С. Вдовіченко, право людини на гідність «у його природно-правовому розумінні порушується одночасно з порушенням будь-якого з позитивних прав людини (при купівлі неякісних товарів у супермаркетах, незаконному звільненні з роботи, невиплаті заробітної плати, незаконному штрафуванні працівниками контролюючих державних органів тощо)»³.

ла судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах — членах Ради Європи — Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ). Скарга до ЄСПЛ повинна подаватися мовою національного судочинства, до неї обов'язково додаються рішення всіх судових інстанцій. Термін розгляду справи — близько 3–5 років. Україна як член Ради Європи з 9 листопада 1995 року взяла на себе зобов'язання дотримуватись положень цієї Конвенції. 23 квітня 1998 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Про Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини». У листопаді 1998 року ЄСПЛ та Європейська комісія з прав людини були об'єднані в новий постійно діючий орган — Європейський суд. Конвенція набула чинності для України 11 вересня 1997 року (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — С. 270).

¹ Конституційне право України: підруч. / за ред. В. Ф. Погорілка. — [2-ге вид., доопрац.]. — К.: Наук. думка, 2000. — С. 216.

² Рабінович П. М. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти): праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина / П. М. Рабінович, О. В. Гришук ; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України ; редкол. : П. М. Рабінович та ін. — Львів : Світ, 2006. — С. 12.

³ Вдовіченко С. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду / С. Вдовіченко, В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 4. — С. 55–62; № 5. — С. 60–70.

Викладене кореспондується також із правовою позицією КСУ, який у Рішенні від 20 січня 2012 року наголосив, що згідно з Конституцією України людина, її честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; кожен має право на повагу до його гідності і зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей¹. Отже, Суд з огляду на обов'язковість виконання його рішень де-факто зобов'язав усі органи і посадових осіб публічної влади дотримуватись природного права особи.

3. Організаційна модель та повноваження Конституційного Суду України

В Україні згідно з Конституцією процедура контролю за конституційністю нормативних актів організована за класичною європейською (австрійською, кельзенівською) моделлю, відповідно до якої виключними повноваженнями щодо перевірки на конституційність законодавчих актів наділено спеціальний квазісудовий орган — КСУ (стаття 147 Основного Закону України).

Водночас слід погодитися з думкою судді КСУ у відставці В. Кампа, що «порівняно з моделями багатьох європейських країн українська модель конституційної юстиції має свої певні особливості. Так, поряд із традиційним нормоконтролем, заснованим на формальному (ієрархічному) верховенстві Конституції України над законами та іншими правовими актами, КСУ також здійснює конституційний контроль у матеріальному сенсі — на основі доктрини «живої конституції», що спирається на принцип верховенства права (стаття 4 Закону України «Про Конституційний Суд України») і власні правові позиції. Це означає, що традицію романо-германської правової сім'ї² (формального верховенства конституції) КСУ поєднує з традицією правової сім'ї країн загального права (матеріального верховенства конституції)»³.

«Інститут конституційної юстиції в Україні, — робить висновок учений, — це механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, сформований з елементів, властивих моделям конституційної юстиції різних країн, що належать до зазначених вище правових сімей. Але, будучи перенесеним у відмінні від цих країн умови, цей інститут в Україні набув своїх специфічних рис, які дозволяють кваліфікувати його як національну модель конституційної юстиції»⁴.

Відповідно до положень статті 150 Конституції України до повноважень КСУ належить вирішення питань конституційності законів та інших правових актів пар-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 2. — С. 14–24.

² Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид ; пер. с фр. В. А. Туманова. — М. : Междунар. отношения, 2003. — 399 с.

³ Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навч. посіб. / за заг. ред. проф. П. Ф. Мартиненка, В. М. Кампа. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — С. 248.

⁴ Там само.

ламенту, актів глави держави та уряду, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також офіційне тлумачення Конституції України.

У цьому контексті, на нашу думку, слід погодитися з професором В. Погорілком, який переконаний у тому, що «значне місце у механізмі захисту прав і свобод людини належить контролю за додержанням законодавчими, виконавчими та судовими органами положень Конституції про права і свободи людини та громадянина»¹.

Протягом своєї діяльності (з січня 1997 року) Суд вирішив питання щодо конституційності норм понад 180 законів та інших правових актів, з яких більш ніж 120 було визнано неконституційними, що згідно з частиною другою статті 152 Конституції України мало наслідком втрату ними чинності.

4. Практика Конституційного Суду України щодо вирішення питань конституційності законів та інших правових актів

Характерною особливістю діяльності КСУ, яку в юридичній літературі зазвичай називають «судовий конституційний контроль»², є те, що у більшості випадків підставою для визнання неконституційними зазначених норм права було порушення ними основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України, а саме:

Право на життя

Конституція України визначає право на життя як абсолютне право: ніхто не може свавільно позбавляти людину життя, таке право є невід'ємним (стаття 27). У свою чергу, Основний Закон України покладає на державу позитивний обов'язок захищати життя людини, визнаючи людину, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю (стаття 3).

З огляду на це КСУ в Рішенні від 29 грудня 1999 року визнав неконституційними положення статей 24, 58, 59, 60, 93, 190¹ Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання. Мотивуючи це рішення, Суд, зокрема, зазначив, що «Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини. Таким чином, смертну кару як вид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України... Розкриваючи зміст невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у частині першій статті 27 Конституції України, треба враховувати і невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможливорює виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними

¹ Конституційне право України : підруч. / за ред. В. Ф. Погорілка. — [2-ге вид., доопрац.]. — К. : Наук. думка, 2000. — С. 215.

² Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков ; за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2007. — С. 63.

гарантіями захисту прав і свобод людини і громадянина (стаття 55 Конституції України»)¹.

Викладене кореспондується і з правовими позиціями Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), який у Рішенні у справі «Л. С. Б. проти Сполученого Королівства» зосередив увагу держави на необхідності «утримуватися від навмисного і незаконного заподіяння смерті особі. Будь-яка смерть, спричинена діями держави в особі її уповноважених органів за відсутності обставин, передбачених п. 2 ст. 2 Європейської конвенції з прав людини, якщо вона зумовлена обставинами, що перевищують абсолютно необхідні норми застосування сили, є порушенням ст. 2 Конвенції»². Цей обов'язок, зазначив ЄСПЛ у Рішенні «Салман проти Туреччини», стосується насамперед органів безпеки, міліції. ЄСПЛ також сформулював важливе положення, згідно з яким «якщо громадянин позбавляється волі, будучи здоровим, а після звільнення чи в період позбавлення волі вмирає, держава зобов'язана дати цілком обґрунтоване пояснення такої смерті»³.

Право на особисту недоторканність та свободу пересування

Відповідно до статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (частина перша), ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (частина друга), у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтований якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (частина третя).

Згідно з Конституцією України «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» (частина перша статті 33).

Розглянувши справу за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо конституційності окремих положень Закону України «Про міліцію», КСУ в частині надання органам міліції повноважень затримувати та протягом 30 діб утримувати під вартою осіб, які підозрюються у бродяжництві, зокрема, встановив:

1. Системний аналіз норм Кримінального кодексу України свідчить про те, що бродяжництво не визнається у ньому як суспільно небезпечне діяння і відповідальність за його вчинення не передбачена. Не дають також визначення бродяжництва як правопорушення Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші закони України.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 // Вісник Конституційного Суду України. — 2000. — № 1. — С. 16.

² LCB vs. United Kingdom. 23413/94 [1998]. European Court of Human Rights 49 (9 June 1998) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://swarb.co.uk/lcb-v-united-kingdom-echr-9-jun-1998>

³ Решение Европейского суда по правам человека по делу «Салман против Турции» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2538.html

Не передбачає змісту, ознак бродяжництва та достатньо доступної процедури, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні, тобто такої, яка давала б можливість запобігти ризику свавільного затримання будь-якої особи за підозрою у занятті бродяжництвом, і Закон України «Про міліцію», а це несумісно з принципом правової визначеності.

За правовою позицією КСУ, викладеною у Рішенні від 26 червня 2003 року, затримання треба розуміти і як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний, і як адміністративно-процесуальний заходи, застосування яких обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда¹.

Враховуючи те, що бродяжництво не визнається законами України злочином чи адміністративним правопорушенням, є підстави для висновку про відсутність у цих нормах процедури та порядку розгляду судом питань про затримання особи за підозрою у занятті бродяжництвом.

Іншим випадком захисту Конституційним Судом України природного й невід'ємного права кожного на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 Конституції України) щодо недієздатних осіб є Рішення Суду у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016.

Здійснивши системний аналіз Конституції України, міжнародно-правових актів, практики застосування ЄСПЛ статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, КСУ дійшов висновку, що «недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння. Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод.

Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації»².

2. Право на свободу пересування і вибору місця проживання як невід'ємне право кожної людини закріплене в Конституції України, Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, Протоколі № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 2). Зазначені положення у подальшому були розвинені

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про гарантії депутатської недоторканності від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 28. — С. 119.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 // Вісник Конституційного Суду України. — 2016. — № 6. — С. 60.

й більш конкретизовані у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року № 1382-IV, у якому, зокрема, не передбачено обмеження права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання людини через підозру у занятті бродяжництвом.

3. Таким чином, КСУ визнав неконституційними положення Закону України «Про міліцію» в частині надання міліції права затримувати та протягом 30 діб тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, які підозрюються у занятті бродяжництвом¹.

Право на інформацію

Доступ до інформації про персональні дані особи гарантується частиною третьою статті 32 Конституції України і поширюється на інформацію, яка не підпадає під охорону, визначену законом як державна чи як інформація з обмеженим доступом. Особа має право звертатися із запитом щодо ознайомлення з відомостями про себе, якими володіють компетентні органи влади, та надання офіційного документа, який стосується її особисто. Згідно з правом на інформацію особа може звертатись із запитом на отримання інформації, що міститься у досьє спецслужб. Особа має право вимагати внесення змін чи виправлень до інформації, якщо остання є неточною або помилковою.

У цьому контексті КСУ пов'язує право особи на інформацію з правом знайти відомостями про себе в органах державної влади, установах і органах публічного права, якщо ці відомості не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Зокрема, медична інформація з обмеженим доступом (свідчення про стан здоров'я людини, історія її хвороби, мета запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання) може бути видана лікарем на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників повністю і в доступній формі. Водночас лікар може обмежити надання пацієнтові такої інформації у повному обсязі, якщо повна інформація може зашкодити пацієнтові; таку інформацію лікар може надати членам сім'ї або законним представникам пацієнта².

Право на свободу світогляду і віросповідання

Питання конституційного захисту права на свободу світогляду і віросповідання стало предметом розгляду у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

У своєму Рішенні від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемо-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 5. — С. 11.

² Рішення Конституційного Суду України у справі К. Г. Устименка від 30 жовтня 1997 року № 5-зп/1997 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 46. — С. 126.

ній та процесій КСУ розкрив зміст права на свободу світогляду і віросповідання, яке, на його думку, «включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (частини перша, друга статті 15, стаття 21, частина друга статті 22, частина перша статті 35 Основного Закону України)»¹.

Суд також зазначив, що право на свободу світогляду і віросповідання разом з іншими фундаментальними правами і свободами є основою створення та функціонування демократичного суспільства. Всебічне утвердження й забезпечення цих прав і свобод — головний обов'язок України як демократичної, правової держави.

«Для захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нормального функціонування демократичного суспільства, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у законах України допускається встановлення відповідних обмежень щодо здійснення релігійної діяльності, у тому числі у публічному місці. У разі проведення мирного зібрання релігійного характеру (богослужіння, релігійного обряду, церемонії, процесії тощо) у публічному місці до його організаторів та учасників можуть бути застосовані обмеження, визначені у частині другій статті 39 Конституції України, тобто суд відповідно до закону може встановити обмеження щодо реалізації права на свободу світогляду та віросповідання цих осіб у публічному місці в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей»².

Право на об'єднання у професійні спілки для захисту своїх трудових та соціально-економічних інтересів

Відповідно до статті 36 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднання, зокрема у громадські організації, для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення економічних, соціальних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (частина перша); професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (частина третя).

Розглянувши справу за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 // Вісник Конституційного Суду України. — 2016. — № 6. — С. 140.

² Там само.

діяльності», КСУ з цього приводу зазначив, що: «Суспільні відносини за участю профспілок регулюються законодавством тією мірою, в якій це необхідно для забезпечення представництва і захисту інтересів трудівників, успішного функціонування профспілок. Саме по собі визначення видів статусу професійних спілок у статті 11 Закону є правомірним в контексті визнання державою правосуб'єктності цих громадських організацій»¹.

Водночас КСУ дійшов висновку, що окремі положення цього Закону обмежують право громадян на свободу об'єднання, закріплене у Конституції України, та визнав неконституційними положення його статей 11, 16, згідно з якими:

— унеможливується створення самостійної профспілки на окремому підприємстві, в установі або організації без дотримання умов, передбачених частиною другою, відповідно до яких статус місцевих мають лише профспілки, «до складу яких входять не менше трьох первинних організацій ... чи об'єднують не менше 9 членів профспілки, які працюють на різних підприємствах, в установах або організаціях» (частина друга статті 11);

— встановлюється кількісний критерій — «більшість» — для об'єднання у профспілці відповідного статусу членів профспілки, які працюють за даною професією, фахом в області, містах Києві та Севастополі (частина третя статті 11) та які працюють за даною професією чи фахом в Україні (пункт 3 частини п'ятої статті 11);

— визначається мінімальна кількість — «не менше третини» — для об'єднання у профспілці з всеукраїнським статусом членів профспілок галузі або членів профспілки певного фаху, професії (пункт 2 частини п'ятої статті 11);

— встановлюються умови легалізації профспілок, які фактично пов'язують початок діяльності створеної з метою забезпечення і захисту інтересів працівників організації як профспілки з моментом її реєстрації у відповідних органах, що рівнозначно вимозі про попередній дозвіл на утворення профспілки (стаття 16)².

(Продовження в наступному номері)

Гультай М. Защита прав и свобод человека и гражданина Конституционным Судом Украины. В статье рассматриваются значение, роль и место Конституционного Суда Украины в конституционном общегосударственном механизме защиты прав и свобод человека и гражданина. Анализируются правовые основы функционирования Конституционного Суда Украины как единственного органа конституционной юрисдикции, которые обусловлены правовой природой самой Конституции Украины как акта учредительной власти Украинского народа, признанием государством основных, естественных и неотъемлемых прав и свобод человека, а также необходимостью обеспечения верховенства права и Конституции Украины на всей территории государства.

Анализ практики Конституционного Суда Украины по решению вопросов конституционности законов, иных правовых актов, официального толкования положений Конституции Украины свидетельствует, что конституционная юрисдикция касается всех основных, естественных и неотъемлемых прав и свобод человека, таких, как право на жизнь, право на свободу и личную неприкосновенность, право на свободу передвижения, право на информацию, право частной собственности, право на учас-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі про свободу утворення профспілок від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 43. — С. 131.

² Там само.

тие в управлении государственными делами, право на судебную защиту и других прав человека и гражданина.

На современном этапе государственного строительства в Украине происходит внедрение института конституционной жалобы как наиболее эффективного индивидуального доступа граждан к органу конституционного контроля и в то же время правовому механизму защиты основных, естественных и неотъемлемых прав и свобод человека.

Правовая модель конституционной жалобы внедрена путем внесения изменений в Конституцию Украины, а именно в ее статью 55 и дополнение ее статьей 151¹. Методологическое определение конкретной модели конституционной жалобы неразрывно связано с внедрением принципов верховенства права, верховенства Конституции Украины и необходимостью обеспечения конституционного общегосударственного правового механизма защиты основных, естественных и неотъемлемых прав и свобод человека.

Анализ конституционно-правового механизма внедрения института конституционной жалобы в Украине свидетельствует об актуальности его дальнейшего усовершенствования как альтернативы обращению граждан в Европейский суд по правам человека.

Ключевые слова: защита прав и свобод человека, Конституционный Суд Украины, верховенство права, верховенство конституции, основные, естественные и неотъемлемые права и свободы человека, конституционная жалоба.

Hultai M. The protection of human and citizen's rights by the Constitutional Court of Ukraine. The article concerns the importance, role and place of the Constitutional Court of Ukraine in the national constitutional mechanism of the protection of human and citizen's rights and freedoms. The author studies the legal fundamentals of functioning of the Constitutional Court of Ukraine as the sole body of constitutional jurisdiction, which are caused by the legal nature of the Constitution of Ukraine as an act of constituent power of the Ukrainian people, recognition of fundamental, natural and inalienable rights and freedoms by the state, as well as the necessity to ensure the rule of law and the Constitution Ukraine throughout the state.

Analysis of the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine on the constitutionality of laws and other legal acts, the official interpretation of the Constitution of Ukraine indicates that the constitutional jurisdiction covers all fundamental, natural and inalienable human rights and freedoms such as the right to life, the right to liberty and security, the right to freedom of movement, the right to information, the right to private property, the right to participate in public affairs, the right to judicial protection and other human and citizen's rights.

At the present stage of the state building in Ukraine the institute of constitutional complaint as the most effective individual access of the citizens to the body of constitutional control and at the same time the legal mechanism of the protection of fundamental, natural and inalienable human rights and freedoms is being introduced.

The legal model of constitutional complaint has been introduced by the amendments and supplements to the Constitution of Ukraine – to Article 55 and supplement by Article 151¹. Methodologically the determination of specific model of constitutional complaint is inextricably linked with the implementation of the rule of law, supremacy of the Constitution of Ukraine and the necessity to ensure national constitutional legal protection mechanism of fundamental, natural and inalienable human rights and freedoms.

Analysis of constitutional and legal mechanism for introduction of a constitutional complaint in Ukraine indicates the necessity for its further improvement as an alternative of the applications of citizens to the European Court of Human Rights.

Key words: the protection of human rights, the Constitutional Court of Ukraine, rule of law, supremacy of the constitution, fundamental, natural and inalienable human rights, constitutional complaint.

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, КОЛОКВІУМИ

У цьому розділі представлені статті учасників Міжнародної конференції «Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві», що була проведена Конституційним Судом України спільно з Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеціанською Комісією), Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва 7–8 жовтня 2016 року в м. Києві з нагоди 20-ї річниці Конституційного Суду України.

Вплив Конституційного Суду України на формування конституційної правосвідомості як засіб зміцнити його авторитет

Р. Гринюк

доктор юридичних наук, професор,
ректор Донецького національного університету імені Василя Стуса,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права

О. Багрій

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Останнім часом неабиякої популярності набула тематика, пов'язана із реформуванням у сфері правосуддя. Питання організації та діяльності органу конституційної юрисдикції також не залишилися поза увагою: спочатку наукова громадськість активно обговорювала ревізію Конституції України, ініційовану Президентом України, потім розпочався пошук наукових гіпотез стосовно оновлення й оптимізації профільного закону про Конституційний Суд України. І хоча нормативне забезпечення діяльності гаранта верховенства Основного Закону держави, безумовно, є важливим, варто наголосити, що у нашій країні якість позитивного права не завжди призводить до ефективності закріплених ним правил та механізмів. На жаль, ми спостерігаємо ситуацію, за якої Конституція України стає предметом політичного торгу, принцип верховенства права застосовується ситуативно, коли це відповідає інтересам представників

владної верхівки, а законність із усім її формалізмом залишається пересічним громадянам.

Очевидним сьогодні є той факт, що обмежуватися покращеннями у системі законодавства недостатньо, треба удосконалювати всю правову систему, і не в останню чергу — сприяти формуванню конституційної правосвідомості. І тут, як здається, найсуттєвіші важелі впливу перебувають у Конституційного Суду України як творця офіційної конституційної доктрини.

Ідеологічні аспекти конституційного правосуддя, необхідність зміни вектору діяльності Конституційного Суду України на забезпечення прав і свобод людини і громадянина знайшли відтворення у працях багатьох вчених-конституціоналістів, зокрема А. Головіна, А. Крусян, М. Савчина, А. Селіванова, А. Стрижака, Ю. Тодики, В. Шаповала.

Переходячи до питання важливості доктринальної складової у діяльності Конституційного Суду України й усього державного механізму, слід навести тезу С. Максимова, який зазначає, що «безумовно, без доктринального забезпечення функціонування права та його інститутів неможливе. Тому доктрини є необхідним елементом будь-якої правової системи, вони розробляються у всіх галузях права і застосовуються до всіх видів правових відносин»¹. Також неможливим є виконання Конституційним Судом України свого завдання щодо гарантування верховенства Конституції України без утвердження у процесі здійснення конституційного правосуддя науково обґрунтованих правових засад, адже, як стверджує Т. Пряхіна, функції, що виконуються конституційною доктриною, похідні і найтіснішим чином пов'язані з функціями самої конституції². При цьому, на думку М. Орзіха, доктрина у діяльності конституційної юстиції потребує правильного розуміння її змісту й ролі³.

Щодо останнього твердження, а саме змісту й ролі доктрин, то вони базуються на ідеях, принципах, концепціях. Коли ідеї чинять вплив на правосвідомість громадян і зумовлюють їх імпліцитну концептуалізацію у підсвідомості більшості членів суспільства, можна говорити про становлення відповідної доктрини. Отже, розмірковуючи про природу доктрин, ми неминуче спираємося на такі поняття, як правова культура, правосвідомість.

У структурі конституційної правосвідомості А. Крусян виокремлює низку елементів, зокрема конституційно-правову ідеологію та конституційно-правову духовність⁴.

Конституційно-правову ідеологію в контексті конституціоналізму слід розглядати як систему поглядів, що відображають цінності, принципи, процеси форму-

¹ Правова доктрина України : у 5 т. — Х. : Право, 2013. — Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. — С. 58.

² Пряхина Т. М. Конституционная доктрина Российской Федерации / Т. М. Пряхина. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2006. — С. 43.

³ Орзіх М. Доктрина в діяльності Конституційного Суду України / М. Орзіх // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4. — С. 59.

⁴ Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, В. М. Шаповал, А. А. Єзеров та ін. ; за ред. А. Р. Крусян. — Одеса : Фенікс, 2015. — Вип. 3 : Сучасний український конституціоналізм. — С. 32.

вання і функціонування конституціоналізму, його роль і значення в житті держави, суспільства, людини. Основні ідеологічні постулати відображено в конституції держави, адже, як підкреслює Н. Боброва: «Конституція — “згусток” державних і суспільних ідей, які держава і суспільство (через референдум) проголошують основними»¹. Саме ці конституційні ідеї і принципи є засадами єдиної національної конституційної ідеології, покликаної служити інтересам українського народу, а Конституційний Суд України має гарантувати їх верховенство.

Конституційно-правова ідеологія безпосередньо пов'язана з духовністю як усього суспільства, так і окремих його членів. У зв'язку з цим актуалізується ментально-аксіологічний компонент конституційної правосвідомості — конституційно-правова духовність, яка характеризується значною стійкістю, охоплює глибинний рівень конституційної правосвідомості та є системою думок, вірувань, навичок, правового духу, що створює цілісну картину конституційно-правового життя. Конституційно-правову духовність спрямовано передусім на утвердження віри у право. Як зазначив Р. Берман: «...у право треба вірити, інакше воно не працюватиме; а це включає не тільки розум, а також почуття, інтуїцію та віру»². Саме невіра у право, неповага до конституції як основного закону держави, до конституційних цінностей і пріоритетів є проявом кризи конституційно-правової духовності та, як наслідок, призводить до деформації правосвідомості.

Конституційна правосвідомість, що охоплює як систему поглядів на конституційні цінності, так і їх суб'єктивне відображення в соціальній дійсності, під впливом Конституційного Суду України виходить за межі писаних (позитивних) норм у сферу дії верховенства права.

Тож роль саме Конституційного Суду України у трансформації правосвідомості є очевидною. Виходячи з ідеї необхідності раціональної організації соціальних відносин Конституційний Суд України прагне встановити зв'язок між текстом Конституції України і розмаїттям економічних, політичних і соціальних інтересів та суспільних відносин, що виникають на їх основі. При цьому, зазначає А. Єзеров, він, не змінюючи тексту Конституції України, фактично вдосконалює зміст конституційних правоположень за допомогою офіційного тлумачення, базуючись, як правило, на наукових поглядах на природне право, його принципах, формах і способах реалізації. Тим самим забезпечується зближення фактичної і юридичної конституцій, зменшується кількість фіктивних правоположень.

Таким чином, важливе завдання сьогодення, яке постає перед Конституційним Судом України, вбачається у формуванні такої доктрини, в якій основний наголос робився би на першорядності людини, її прав, її гідності, тобто підкреслювався б людський вимір конституційного права.

Так, в одному зі своїх рішень Конституційний Суд України зазначив: «Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством

¹ Боброва Н. А. Конституционный строй и конституционализм в России / Н. А. Боброва. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2003. — С. 114.

² Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман ; пер. с англ. Н. Р. Никоновой при участии Н. Н. Деева ; под ред. Н. Я. Рябикина. — 2-е изд. — М. : Изд-во МГУ : ИНФРА-М-НОРМА, 1998. — С. 17.

як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України».

Дійсно, чинна українська Конституція проголосила низку принципів, що відповідають формату правової держави, в якій найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність. Тож замість численних «переписувань» Основного Закону держави варто запустити механізм його реалізації, припинити тенденцію сприйняття його «мертвим». Показово, що дві українські революції (Помаранчева революція та Революція гідності) ознаменувалися, зокрема, ревізією конституційних норм. Але має рацію А. Крижановський, що набагато перспективнішою та конструктивнішою видається позиція щодо необхідності дотримання вже існуючої Конституції України, її реального виконання та досягнення конституційного правопорядку, аніж безперервна критика чинної Конституції України вітчизняною політичною верхівкою¹.

Наприкінці доповіді варто зазначити, що змусити людей поважати владу неможливо, треба продемонструвати на власному прикладі повагу до загально-визнаних конституційних цінностей. І в цьому вбачається основне завдання Конституційного Суду України — формувати і розвивати доктрину верховенства прав людини і верховенства Конституції України, яка закріплює арсенал найважливіших прав і свобод, утвердити у свідомості індивідів свою роль гаранта основ конституційного ладу, наріжним каменем якого є визнання людини найвищою соціальною цінністю.

¹ Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, В. М. Шаповал, А. А. Єзеров та ін. ; за ред. А. Р. Крусян. — Одеса : Фенікс, 2015. — Вип. 3 : Сучасний український конституціоналізм. — С. 379.

Конституційна юстиція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу

А. Колодій

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

Історія Конституційного Суду України є тривалою і повчальною та, напевно, має набагато більші темпоральні межі, ніж 20 років. Можна згадати Комітет конституційного нагляду, передбачений Конституцією УРСР від 20 квітня 1978 року (після змін 1989 року), Конституційний Суд УРСР (після змін до Конституції УРСР, внесених у 1990 році), перший за період незалежності Закон України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року № 2400-XII, першого Голову Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (1992–1995 роки).

Саме завдяки зазначеним вище фактам, актам, персонам, які стали історією розвитку Конституційного Суду України, ми сьогодні можемо констатувати, що цей орган конституційної юрисдикції є гарантом верховенства Конституції України, забезпечення конституційної законності, прав та свобод людини і громадянина.

Для повноцінного аналізу взаємного впливу конституційної юстиції і правової доктрини в умовах демократичного поступу необхідно насамперед з'ясувати: по-перше, розуміння конституційної юстиції; по-друге, визначення правової доктрини; по-третє, можливі аспекти їх взаємного впливу в умовах демократичного поступу. Розглянемо їх у наведеній послідовності. Отже:

а) «конституційна юстиція (від лат. *justitia* — справедливість, правосуддя) — поняття, яке іноді вживається для позначення судів спеціальної (конституційної) юрисдикції або судів загальної юрисдикції та їхніх функцій щодо вирішення питання відповідності різних нормативно-правових актів або тільки законодавчих актів конституції»¹;

б) «доктрина правова — сукупність (система) наукових знань про певне правове явище. За відповідних умов доктрина правова може бути розвинута у правову теорію з більшою чи меншою мірою узагальнення. Співвідношення між доктриною правовою і правовою теорією є до певної міри відносним. За умови, що доктрина правова охоплює широке коло принципово важливих методологічних питань, вона може започаткувати розвиток відповідної теорії права. Але здебільшого доктрина правова входить до теорії права як її складовий елемент»²;

в) враховуючи наведені визначення конституційної юстиції і правової доктрини, акцентуючи на їх можливих аспектах взаємного впливу в умовах демократич-

¹ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», 2001. — Т. 3 : К–М. — 2001. — С. 275–276.

² Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», 1998. — Т. 2 : Д–Й. — 1999. — С. 275.

ного поступу, можна стверджувати, що правова доктрина конституційної юстиції являє собою сукупність міжнародних наукових знань про її генезу, визначення, ознаки, принципи, елементи, сутність, соціальне призначення, функціонування, співвідношення і взаємодію з державою тощо. Ця доктрина вже давно стала правовою теорією, оскільки не тільки акумулює у собі зазначені складові, а й має власну методологію їх пізнання, розуміння та розвитку.

На наше переконання, правова доктрина конституційної юстиції, якщо врахувати їх взаємний вплив в умовах демократичного поступу, з погляду принципу плюралізму, засвідчує, що існує три основні моделі конституційної юстиції:

— американська, за якої відповідними повноваженнями наділені всі суди загальної юрисдикції (США, Аргентина, Бразилія, Мексика, Японія), або тільки вищий суд загальної юрисдикції (Австралія, Естонія, Індія, Ірландія, Канада, Швейцарія), або його спеціальна палата;

— австрійська, за якої у системі державних органів створюється спеціальний судовий орган, відокремлений від судів загальної юрисдикції (Австрія, ФРН, Литва, Україна);

— квазісудова, за якої повноваження у сфері конституційної юстиції належать конституційним радам, які зовсім не можна віднести до судових органів (Франція, Казахстан). Так, Конституційна Рада Франції згідно з Титулом VII Конституції Французької Республіки від 4 жовтня 1958 року не належить до судової влади. Аналогічне можна стверджувати і стосовно Конституції Республіки Казахстан від 30 серпня 1995 року, із змінами за станом на 2 лютого 2011 року, яка у розділі 6 «Конституційна Рада» не відносить цей орган до судової влади.

Виходячи з викладеного можна стверджувати, що тільки американська модель конституційної юстиції визначає конституційні суди як органи судової влади, а австрійська (або європейська), а тим більше квазісудова моделі розглядають їх, скоріше, як органи конституційного контролю (а не конституційного правосуддя), що здійснюють свою діяльність за процедурою, наближеною до судової. У будь-якому випадку вони завжди відокремлюються від судів загальної юрисдикції. І зовсім не випадково стаття 124 Конституції України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII¹ не відносить Конституційний Суд України до органів судової влади, на відміну, наприклад, від попередньої редакції цієї самої статті, у частині третій якої стверджувалося, що «судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції». Впадає в око й те, що розділ VIII «Правосуддя» оновленої Конституції України жодного нормативно-правового припису, який би стосувався Конституційного Суду України, не вміщує.

З цього погляду спірним є віднесення Конституційного Суду України до органів судової влади, яке іноді трапляється у правовій доктрині.

І ще один висновок з цього приводу. Аналіз законодавства, яке регламентує конституційну юстицію у різних країнах світу, дослідження її правової доктрини дає підстави стверджувати, що жодна із зазначених вище моделей не існує у класичному «чистому» вигляді. Здебільшого вони запозичують одна в одній окремі

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII // *Голос України*. — 2016. — № 118.

інститути. Не варто також шукати кращу з них, усі вони мають як переваги, так і певні недоліки.

Ще одним положенням, яке інтенсивно відпрацьовується правовою доктриною стосовно конституційної юстиції, якщо врахувати їх взаємний вплив в умовах демократичного поступу, є положення про її незалежність і самостійність.

Конституція України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII¹ передбачила низку приписів, що спрямовані на посилення незалежності і самостійності саме суддів Конституційного Суду України. Це зокрема:

— стаття 149, яка регламентувала, що:

- незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантується Конституцією і законами України;

- вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється;

- без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

- суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку;

— стаття 149¹, яка чітко передбачила підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду України та підстави звільнення судді Конституційного Суду України з посади.

Аналіз зазначених положень переконує, що у вітчизняній правовій доктрині та юридичній практиці принцип незалежності державного органу чи органу місцевого самоврядування модифікується у принцип незалежності тих осіб, які у ньому працюють, що є традиційним для української юридичної науки та практики, але не зовсім правильним з погляду формальної логіки. На наше переконання, в умовах демократичного поступу треба насамперед забезпечувати незалежність усього органу, в даному випадку Конституційного Суду України, і паралельно з цим суддів, які у ньому працюють.

Разом з тим забезпечення дійсної незалежності Конституційного Суду України є чи не найскладнішим завданням, і це завжди визнається вітчизняною правовою доктриною. Слід пам'ятати, що законодавча, президентська, виконавча влада, різноманітні політичні та олігархічні прошарки завжди намагатимуться впливати саме на орган, до компетенції якого належить остаточне вирішення питань про чинність найважливіших нормативно-правових актів.

Сучасна правова доктрина конституційної юстиції інтенсивно займається проблемою конституційної скарги. Певно, що завдяки у тому числі й цьому в Конституції України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII з'явилася стаття 151¹, яка регламентувала інститут конституційної скарги.

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII // Голос України. — 2016. — № 118.

Беззаперечно, конституційна скарга, що є формою прямого звернення до органу конституційної юрисдикції, забезпечує можливість зворотного впливу індивідів та їх об'єднань на публічну владу у випадку свавілля з боку її носіїв, сприяє зміцненню демократії та утвердженню верховенства права у правовій системі та верховенства суспільства щодо держави. Вона дає можливість індивідуального доступу до конституційного правосуддя, а отже, повноцінної, всебічної, широкомасштабної, безпосередньої реалізації права фізичної або юридичної особи на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів.

Разом з тим вітчизняному законодавцю потрібно надзвичайно обережно впроваджувати інститут конституційної скарги, адже він: по-перше, змінить статус Конституційного Суду України; по-друге, зумовить кількісне і якісне збільшення компетенції Конституційного Суду України; по-третє, ускладнить процедуру розгляду справ Конституційним Судом України; по-четверте, зумовить зміну взаємовідносин між Конституційним Судом України та іншими державними органами, особливо Верховним Судом України; по-п'яте, з урахуванням низької правової культури громадян може суттєво загальмувати або ж навіть унеможливити роботу Конституційного Суду України.

Беззаперечно, надзвичайна роль у популяризації правової доктрини у середовищі конституційної юстиції належить Секретаріату, постійним та тимчасовим комісіям, бібліотеці, друкованому органу Конституційного Суду України.

Виважена соціальна політика та дієвий конституційний контроль як чинники розбудови правової європейської держави

Н. Оніщенко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

Вважається, що вперше поняття «соціальна держава» було запроваджене в науковий обіг у 1850 році німецьким вченим Л. фон Штайном.

Взагалі термін «соціальний» у латинській мові означає «загальний, суспільний», тобто стосується життя людей у суспільстві. Тому «соціальною» в найширшому сенсі цього слова є будь-яка держава як продукт суспільного розвитку. Однак у даному випадку під «соціальною державою» мається на увазі держава, що володіє особливими якостями і функціями.

Існування і діяльність соціальної держави тісно пов'язані з такими суспільними явищами, як демократія, громадянське суспільство, правова держава, свобода і рівність, права людини, справедливість тощо.

Не слід зайвий раз доводити ні в науковій, ні в практичній площині, що виважена соціальна політика і дієвий конституційний контроль є важливими факторами досягнення соціального прогресу. Варто зазначити, що, на жаль, ці дуже важливі вказані складові у науковому вжитку розглядають відокремлено. Втім, саме їх поєднання може сприяти підвищенню коефіцієнта корисної дії правореґулюючих і правозастосовних процесів.

Ідея соціальної державності сформувалася в кінці XIX — на початку XX століття як результат об'єктивних соціально-економічних процесів, що відбуваються в житті суспільства, коли колізують два найважливіші принципи — принцип свободи і принцип рівності. Теоретично склалося два підходи до співвідношення цих принципів. А. Сміт, Дж. С. Мілль, Б. Констан, Дж. Локк та інші відстоювали теорію індивідуальної свободи людини, визначаючи основним обов'язком держави охороняти цю свободу від будь-якого втручання, в тому числі і від втручання самої держави. При цьому вони розуміли, що в підсумку така свобода може призвести до нерівності, однак вважали свободу найвищою цінністю.

Інший підхід запропонував Ж.-Ж. Руссо, який, не заперечуючи значення індивідуальної свободи, вважав, що всі повинні бути підпорядковані принципу рівності, забезпечувати який — завдання держави.

Надалі ідея соціальної держави починає отримувати дедалі більше визнання, втілюватися на практиці і в конституціях сучасних держав. Вперше держава була визнана як соціальна в Конституції ФРН 1949 року. Так чи інакше принцип соціально-

ності виражений у конституціях Франції, Італії, Португалії, Туреччини, Іспанії, Греції, Нідерландів, Данії, Швеції, Японії та інших держав. Велике значення для теорії і практики соціальної держави мало вчення англійського економіста Дж. М. Кейнса (1883–1946), під впливом поглядів якого сформувалася концепція держави загального благоденства, яка виходить із (зростання) соціальної функції держави.

Соціальна держава формується в умовах демократії, громадянського суспільства і має бути правовою в сучасному розумінні цього значення і характеристики. Нині правова держава повинна бути соціальною, а соціальна держава не може не бути правовою.

Теорія і практика правової держави, як уже зазначалося, передували ідеї і практичному втіленню держави соціальної, і їх можна розглядати як певні етапи розвитку суспільства.

Витоки соціальної політики держави знаходяться в далекому минулому і мають непересічне значення сьогодні. Зрозуміло, про соціальну державу як особливу політико-правову реальність можна говорити лише тоді, коли соціально орієнтована політика фактично стає основним напрямом її діяльності і поширюється на значну кількість об'єктів. Крім того, соціальною може бути тільки та держава, що має високий рівень економічного розвитку, до того ж у структурі економіки повинна враховуватися соціальна орієнтація держави.

У кожній конкретній країні первинна стадія формування соціальної держави пов'язується зі встановленням відповідальності держави за надання кожному громадянину прожиткового мінімуму, що в подальшому трансформується в обов'язок держави забезпечити кожному громадянину гідний рівень життя, а отже — відповідальність держави перед громадянським суспільством та людиною.

Крім того, слід зауважити, що проведення державою соціально орієнтованої політики є нелегкою справою, що передбачає необхідність враховувати суперечливі складні фактори. Соціальна держава має постійно налагоджувати баланс між свободою ринкової економіки і необхідністю впливати на розподільчі процеси з метою досягнення соціальної справедливості, нівелювання соціальної нерівності.

У контексті сучасного процесу конституційного реформування теорія соціальної держави набуває особливого значення у зв'язку з соціальною політикою, яка повинна не вибудовуватися за «залишковим принципом», а відповідати європейським стандартам та загальнолюдським вимогам.

Приділимо увагу саме соціальній політиці. На жаль, внаслідок усіх відомих причин (корупція, недобросовісна конкуренція, зловживання службовим становищем тощо) соціальна політика донедавна відтворювала уже згаданий «залишковий принцип» і визначалася як політика для найбільш уразливих верств населення. В жодному разі не відкидаємо потребу адресної допомоги, розуміючи, що це на сьогодні пріоритетний напрям уваги держави в соціальній сфері, особливо щодо учасників АТО, членів їхніх сімей, вимушених переселенців, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей-інвалідів, тих, хто терміново потребує складної комплексної медичної терапії тощо. Втім, хочемо наголосити, що розуміння соціальної політики повинно бути об'ємнішим, якщо можна так

висловитися, більш сучасним, більш цивілізованим щодо влаштування європейського співжиття у «просторі свободи, безпеки і правосуддя»¹.

Отже, в центрі уваги сьогодні повинні бути:

1) диференціація права, тобто відповідна пільгова політика, правомірне полегшення правового становища в межах чинного законодавства для тих верств населення, які цього заслуговують;

2) розробка концепції, принаймні, в доктрині, «правомірного мотивування», стимулювання в межах соціальної політики. Це підтримка нанотехнологій, новаторських проектів розвитку, можливостей використання потенціалу соціально активної, талановитої молоді тощо. До речі, одним із визначень політики є таке: «Політика — мистецтво можливого (О. Бісмарк)». Незважаючи на певну «абстрактну» форму вислову, можемо зазначити, що, мабуть, саме таке визначення найбільш відповідає, з одного боку, сучасним умовам, а з іншого — потребам людини в усіх сферах її життєдіяльності. Про необхідність зрушень у цьому напрямі неодноразово наголошують і вчені, і практики. Нагальною є потреба в підготовці фахових спеціалістів у державі. Втім, без серйозної політики держави в цьому аспекті розмірковувати, прогнозувати розвиток потужного науково-технічного комплексу в майбутньому неможливо. Так, серед напрямів соціальної політики ЄС визначено: Європарламент та Рада ЄС «можуть ухвалювати заходи, щоб заохотити співпрацю держав-членів шляхом ініціатив, спрямованих на поглиблення знань, розвиток обміну інформацією та найкращими практиками, сприяння інноваційним підходам та досвіду оцінювання» (стаття 153, пункт 2 а)².

Прикладною ілюстрацією можна вважати гранти (правові стимули, правомірна мотивація відповідної поведінки). Річ у тому, що навіть у доктринальному аспекті це поняття не одержало відповідного опрацювання у вітчизняній науці, деталізацію вивчення. Отже, зрозуміло, що на практиці в такому разі важко конструювати відповідну політику щодо максимального використання потенційних можливостей цього заохочувального засобу. Принагідно хочемо нагадати, що в європейських країнах створено навіть науково-практичний напрям — «грантологія».

Розуміючи важливість функціональної потужності соціальної політики, принаймні у двох згаданих напрямках, хочемо констатувати, що прогностичний напрям, напрям на «майбутнє», пов'язаний із позитивним мотивуванням поведінки особи, потребує сьогодні наукового вивчення задля надання відповідних рекомендацій для практики.

Деякі дослідники (Ф. Гаєк, Н. Боббіо) вважають, що прогрес — це перехід до права, суб'єкт якого з функціонера перетворюється на громадянина. Цей процес супроводжується частим використанням сучасною державою техніки стимулювання, у зв'язку з чим юридичний порядок набуває заохочувальної функції, під якою розуміється дія, яку надає право, використовуючи позитивні санкції, спрямовувати їх на стимулювання суспільно-корисних вчинків.

¹ Договір про утворення Європейського Союзу (розділ V) (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка та С. Друзенко ; за заг. ред. Г. Друзенка. — К. : «К.І.С.», 2010. — С. 104.

² Договір про функціонування Європейського Союзу. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка та С. Друзенко ; за заг. ред. Г. Друзенка. — К. : «К.І.С.», 2010. — С. 154.

Для відповідних наукових узагальнень спробуємо проаналізувати соціальну політику у форматі доктринального вивчення.

У цьому аспекті зачитуємо О. Хеффе: «Якщо людське співжиття хоче набути легітимного характеру, то воно повинно, по-перше, мати правовий характер, по-друге, право повинно набути ознаки справедливості, і, по-третє, справедливе право повинно захищатися громадським правопорядком, а отже, мати образ справедливої держави»¹.

У сучасному світі існують такі чотири моделі соціальної політики:

1) англосаксонська (Велика Британія, Ірландія, Канада) — передбачає відносно низький рівень перерозподілу ВВП (не більше 40 %);

2) південноєвропейська (Греція, Іспанія, Італія). Обсяг ВВП — від 60 до 40 %;

3) скандинавська (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія) — найбільш близька до патерналістської моделі. Показник податкових прибутків держави у ВВП в Данії, наприклад, становить 52 %. Недоліками такої системи є жорстка податкова система, спрямована на зрівняння прибутків;

4) четверта модель використовується Німеччиною, Австрією, Бельгією, Нідерландами, Швейцарією (до 50 % перерозподілу ВВП).

Втім, слід зазначити, що запровадження моделі соціальної політики шляхом «калькування» є помилкою. Зрозуміло, що ця модель повинна виробитися з урахуванням загальної моделі соціально-економічного розвитку держави.

Враховуючи це, слід зупинитися на принципах, яким повинна, окрім іншого, відповідати модель української соціальної політики сьогодення:

а) принцип соціальної справедливості — безумовно, соціальна справедливість є загальновизнаною цінністю сучасного демократичного правового розвитку. Безсумнівно, що в сучасних умовах принцип справедливості повинен базуватися на принципі рівності (хоча б відносній рівності у розподілі матеріальних благ та юридичній, процедурній рівності). Держава, таким чином, гарантує всім громадянам забезпечення певного соціального мінімуму (мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, адресна допомога тощо). Водночас зауважимо, що соціальна політика держави повинна спрямовуватися на створення умов для результативної праці;

б) принцип юридичної відповідальності держави перед особою і громадянським суспільством. Річ у тому, що юридична відповідальність особи перед державою отримала чітке висвітлення і в доктринальному, і в нормативному аспектах. Втім, відповідальність держави перед особою — це принцип, який тільки набуває свого доктринального опрацювання та нормативного оприлюднення. Зрозуміло, що принцип правової держави — взаємна відповідальність держави і особи, є сьогодні передумовою розвитку громадянського суспільства;

в) принцип соціальної солідарності, який полягає в тому, що сучасне суспільство має відповідати на виклики та імпульси як єдина система, де відбувається перерозподіл соціальної спроможності від працездатних до непрацездатних у межах поколінь, у певних координатах часу і простору;

¹ Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хеффе. — М., 1994. — С. 11–12.

г) принцип гендерної рівності. Нині в Україні, як і в більшості країн світу, відбувається переоцінка цінностей і здійснюється орієнтація політичного курсу держави на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, на їх природні засади, що є значущими для усїєї світової спільноти. Коли йдеться про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, під цим поняттям можуть розумітися: а) формальна рівність (рівність юридична, закріплена законодавчо); б) рівність можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги визначеній соціально-демографічній групі для створення однакових з іншими групами умов на «старті»); в) рівність результатів (цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, які можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією).

Виконання взятих Україною зобов'язань щодо утвердження гендерної рівності потребує осмислення національних можливостей їх реалізації з урахуванням історично набутої практики суспільного життя чоловіка та жінки, національних традицій їх взаємовідносин, досягнень і рівня соціальної культури та сучасної соціальної політики;

д) принцип соціальних гарантій — передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму з надання соціальних послуг щодо навчання, виховання, духовного і фізичного розвитку, професійної підготовки, працевлаштування, обсяг, види і якість яких повинні забезпечити розвиток гармонійної особистості, відповідний баланс реалізації цілей і можливостей соціальної політики;

ж) забезпечення соціальної безпеки — можливість людини задовольняти свої потреби, поєднувати індивідуальні і громадські інтереси. Цього можна досягти за умови забезпечення нормального рівня життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини, серед яких — забезпечення житлом, відповідний рівень освіти, медичного обслуговування, екологічної безпеки тощо.

Запропоновані принципи не становлять замкнену систему, вони можуть і повинні доповнюватися на різних етапах право- й державотворення. Так, ці принципи мають відповідати завданням, які можна виокремити як найважливіші у сфері соціальної політики:

1) захист непрацездатного населення в умовах кризових проявів;

2) допомога найбільш вразливим прошаркам населення, серед яких учасники АТО, члени їхніх сімей, діти, позбавлені батьківського піклування, діти-сироти, вимушені переселенці та інші;

3) сприяння формуванню соціально активної особистості.

Отже, на нашу думку, безумовно, сутнісним призначенням соціальної політики є піклування про найбільш уразливі верстви населення. Соціальна політика вже сьогодні повинна орієнтуватися на інтереси молоді, дитини, людей похилого віку та інших. Тільки за цих умов можна наблизитися до європейського розуміння загальнолюдських цінностей. Проте соціальна політика — це водночас політика, спрямована на формування соціально активної особистості, активного носія ідеалів громадянського суспільства, активної творчої особистості з відповідним культурним потенціалом, здатної самостійно і творчо мислити, приймати рішення, нести відповідальність за наслідки своєї діяльності.

Декілька слів у цьому контексті стосовно важливості конституційного контролю, правосудної діяльності щодо означених процесів.

Авторитет суду, судова діяльність зараз — не на належному рівні. Це зумовили багато факторів, об'єктивних чинників, економічних негараздів, зниження рівня моралі, дисфункція правової свідомості. Зрозуміло, що судова система не може змінитися за один день або тиждень. Це складний за теоретичним унормуванням і практичним вирішенням процес. Отже, риторичним є запитання: чи може реформування відбутися без дієвого, професійного конституційного контролю? При чому це закид не тільки практикам, а й представникам доктрини. Ще раз хочемо наголосити: «теорія мертва без практики, практика безсила без теорії».

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує саме правосудна діяльність, тобто така, що чинить справедливий суд. Здійснення судової діяльності синонімічно ще не означає, що вона по суті є правосудною. Таким чином, судова діяльність вимагає сутнісного наповнення, а отже — правосудної складової. Мовою метафор і порівнянь правосудна діяльність є «душею» судової, що здійснюється з урахуванням демократичних принципів, передусім верховенства права.

Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина?

В. Речицький

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

На Міжнародній конференції «Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації в сучасному суспільстві», проведеній 7–8 жовтня 2016 року в м. Києві, Голова Конституційного Суду Литви й водночас Голова Всесвітньої конференції конституційного правосуддя професор Д. Жалімас представив наукову доповідь на тему: «*The Official Constitutional Doctrine: Concept, Significance and the Main Principles of Development*»¹.

За академічною назвою містився несподівано актуальний для українського політико-правового контексту зміст, адже йшлося про рівень сформованості засад, принципів, парадигми органічного конституціоналізму в країні, де ще відносно недавно панував тоталітаризм.

Україна вивільнилася з комуністичних тенет разом із Литвою. Але Литва вже багато років належить до так званих сталих консолідованих демократій, тоді як Україна — лише до демократій електорального типу². За даними *Freedom House*, в Європейському Союзі електоральною демократією в 2006 році залишалася тільки Естонія. Решта країн разом із Великобританією і США характеризувалися найвищим рівнем розвитку ліберально-демократичного режиму.

Консолідованими демократіями нині називаються політичні режими, інститути яких є достатньо сильними, щоб підтримувати народоправство традиційними (політичні свободи, вибори, референдум, плебісцит) засобами. Йдеться про передбачуваний і гарантований верховенством права, усталеною політичною практикою демократичний процес.

Україна належить до країн-кандидатів на вступ до цього міжнародного клубу. Адже наш конституційний процес залишається поки що дискретним, характеризується революційними перериваннями поступовості. Власне, на порівнянні досягнутого у цій сфері Литвою, з одного боку, і Україною — з другого, побудовано це есе. Доповідь Д. Жалімаса створює для цього необхідні й зручні передумови.

Цікаво, що загальне поняття конституційної доктрини Д. Жалімаса передбачає існування двох автономних значень. Перше з них слід розуміти як концепцію, юридичну теорію конституціоналізму, сформульовану науковцями. Друге є вті-

¹ Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку.

² Див.: Харпфер Кристиан В. Посткоммунистическая Европа и постсоветская Россия // Демократизация / пер. с англ. под ред. М. Г. Миронюка ; сост. и науч. ред. : К. В. Харпфер, П. Бернхаген, Р. Ф. Инглхарт, К. Вельцель. — М. : Изд-во Высшей школы экономики, 2015. — С. 529, 532.

ленням розуміння права, притаманного виключно державному органу конституційної юрисдикції.

Саме у цьому випадку можна говорити про існування офіційної конституційної доктрини. На відміну від поглядів науковців, остання є юридично зобов'язуючою («*binding*») концепцією, що ґрунтується виключно на офіційному тлумаченні Конституції литовським Конституційним Судом. Тобто офіційна доктрина є пов'язаною з поглядами наукової спільноти лише на філософському рівні. Її існування пояснюється насамперед потребою в забезпеченні цілісності національної правової системи.

Сама по собі офіційна доктрина може існувати лише тоді, коли більшість поглядів на роль і функції Основного Закону є усталеними («класичними»). У випадку, коли погляди конституційних суддів є хронічно змінюваними, говорити про офіційну конституційну доктрину можна лише із застереженнями, тобто умовно.

Для транзитивних суспільств більш характерною є не усталеність, а швидкоплинність настроїв і ціннісних установок їх політико-правової еліти, до якої належить і спільнота конституційних суддів. Сам по собі демократичний транзит означає перехід («повернення в лоно цивілізації» — М. Горбачов) від соціалістичних практик до стилю життя в умовах глобалізованого капіталізму.

Цей процес вимагає модифікації національних конституційних доктрин і практик, що виявляється в переорієнтації їх цінностей від простої (тоталітарної — Б. Гаврилишин) демократії до демократії ліберальної; від «позитивних», або пасивних, прав людини до прав «негативних», або активних; від директивної економіки до свободи й непередбачуваності ринку; г) від уніфікації і колективізму до індивідуалізму і широкої варіативності способів накопичення й витрачання ресурсів; від цензури до необмеженої свободи вираження поглядів; від загальнонародної власності... на повітря (стаття 13 Конституції України) до приватного володіння і розпоряджання землею.

Транзит до органічного конституціоналізму відбувається непросто, що й доводить історія українського мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. За таких обставин офіційна конституційна доктрина України просто не може бути остаточно сформованою. Хіба що в ній говорилося б про перманентну зміну політико-правових пріоритетів.

Друге, на чому зупиняється Д. Жалімас, це визнання значущості офіційної конституційної доктрини, що виявляється в трьох нормативних вимогах: а) офіційна доктрина повинна глибоко розкривати зміст Основного Закону; б) таке розкриття змісту має бути юридично обов'язковим; в) офіційна доктрина має підсилювати верховенство Основного Закону.

Для країни консолідованої демократії наведені вимоги виглядають закономірними, однак усе стає набагато складнішим у випадку демократій електоральних, адже зміст конституційної доктрини країни залежить і від того, чим заповнений її загальний культурний простір.

На Заході конституційні ідеали визначає філософія американських батьків-засновників, наукові здобутки М. Вебера, Н. Лумана і Дж. Б'юкенена, на Сході — парадигма китайського капіталізму без інтелектуальної свободи. Наважуся стверджувати, що в Україні початковий світоглядний фундамент чинного Основного

Закону держави становив не більше, ніж нашвидкуруч переосмислений марксизм.

Адже більша частина українських уявлень про політичний лібералізм і верховенство права походять з альтернативної самоосвіти, факультативного читання і закордонних стажувань. Саме тому в Україні не сформувалася канонічна конституційна культура. Про те, що органічна конституція є ефективним обмежувачем завжди загрозливої для свободи і ринку влади, досі не повідомляє жоден університетський підручник.

Не дивно, що в 90-ті роки ХХ століття відсоток конституційних суддів, які вірили в креативну здатність капіталізму («американського стилю життя») беззастережно, був незначним. З часом справа дещо поліпшилася, але говорити про консенсус у визначенні параметрів офіційної конституційної доктрини України поки що зарано.

На думку Д. Жалімаси, значущість офіційної конституційної доктрини полягає в тому, що вона вимагає усвідомлення сутності верховенства Основного Закону. Водночас офіційна доктрина слугує джерелом широкого («wide») розуміння суті і ролі сучасного конституційного права в цілому.

Спроба застосування такого підходу до аналізу ситуації в Україні викликає досить несподіваний ефект: офіційне розуміння права не сприймає національну Конституцію 1996 року як право свободи («*freedom's law*» — Р. Дворкін), розглядаючи її просто як найбільш авторитетне джерело в межах існуючого законодавства. Не дивно, що усвідомлення Конституції України як втілення метаправа, яке боронить свободу народу і кожного індивіда з позиції «суспільство *versus* держава», є ментально дискомфортним для значної частини українських конституційних суддів.

В Україні майже не звертають увагу на той факт, що органічний конституціоналізм було винайдено як деперсоніфікований регулятор капіталізму — широкої за своїм спектром нормативної системи, що ґрунтується на необмеженій інтелектуальній свободі і характеризується добре помітною тенденцією до скасування будь-яких бюрократичних обмежень і віз.

Така система має сприйматися як біполярна, де пришвидшений поступ, ринок і свобода захищаються конституцією, а порядок і соціальна дисципліна — поточним законодавством. На жаль, в Україні верховенство конституції розуміється суто ієрархічно — як вищість старшого за званням закону над законом за званням нижчим. Це означає, що верховенство права сприймається у нас за адміністративною (влада — підкорення), а не політичною (свобода — порядок) моделлю. Відверто кажучи, такий підхід має небагато спільного з органічним конституціоналізмом.

За цих умов логічним є сприйняття конституційного права як права... старшого. Але в тому-то й парадокс, що за хронологією подій конституційне право є правом-підлітком. Тобто верховенство конституції означає переважання цінності свободи над традиційними цінностями ієрархії і порядку. На жаль, сприйняття верховенства конституції як переважання ідеї свободи над бюрократичним порядком не є укоріненим не лише в державному апараті, а й в українській академічній спільноті.

Наступною тезою Д. Жалімаси є твердження про те, що сформульована конституційним судом офіційна доктрина має сприйматися суспільством як жива

конституція («*the living Constitution*»). З цим важко не погодитись. В Україні живою конституцією так само прийнято вважати сукупність рішень і висновків Конституційного Суду України. Однак, про що не говорить Д. Жалімас, все, що має ознаки життя, з часом мусить дорослішати або застарівати. Ця закономірність є добре помітною на прикладі низки рішень Верховного Суду США, присвячених захисту громадянських прав у XIX–XX століттях.

Як стверджує далі Д. Жалімас, всі без винятку нормотворчі й виконавчі («*law-making and law-applying*») органи не можуть сприймати зміст Основного Закону інакше, ніж це встановлено офіційною конституційною доктриною. З іншого боку, як усі ми знаємо, ні конституцію, ні офіційну конституційну доктрину не можна вилучити з критичного дискурсу громадськості.

Транзит до свободи і демократії передбачає постійне переосмислення філософії Основного Закону. Оскільки громадянське суспільство росте й розвивається під захистом конституції, аналітичний інтерес до неї також не стоїть на місці.

Проте, в чому твердо переконаний Д. Жалімас, самі по собі «наукові висновки не мають жодного впливу на зобов'язуючу природу рішень, ухвалених органами конституційної юрисдикції». Звідси випливає його переконання в тому, що... «академічна юридична доктрина і офіційна конституційна доктрина виконують різні функції».

Більш схожим на правду, втім, є те, що професійна свідомість конституційних суддів апіорі не може бути відокремленою від академічної свідомості професорів права, погляди яких утворюють інтелектуальний каркас сучасного конституціоналізму. Саме в цьому аспекті роль А. Дайсі (1835–1922) або Р. Дворкіна (1931–2013) важко переоцінити.

Очевидно, що академічна доктрина впливає на офіційну конституційну доктрину не прямо, а опосередковано. Йдеться про формально розділені, але змістовно пов'язані між собою юридичні наративи. І якщо це так, то між офіційною конституційною доктриною, з одного боку, й академічною конституційною доктриною — з іншого, мають складатися відносини взаємопроникнення, юридичної інтертекстуальності¹.

Йдеться про те, що будь-яка конституційна доктрина-текст містить у собі віддзеркалення інших політико-правових текстів. У ролі останніх можуть виступати «доктрина Л. Брежнєва» (кінець 1960-х) і «Доктрина Д. Монро» (1823), «Чотирнадцять пунктів» В. Вільсона (1918) і «Атлантична хартія» (1941) разом із «Чотирма свободами» Ф. Рузвельта (1941) тощо.

Конституційні судді завжди є прихильниками певних політико-правових ідей, цінностей та ідеалів. І ця прихильність продовжує діяти навіть тоді, коли вона прямо не усвідомлюється і не акцентується її носіями.

Отже, можна очікувати, що конституційні судді, чиє інтелектуальне зростання відбувалося в університетах «ліги плюща», матимуть у своїй голові помітно інший образ конституційного права, ніж той, що мав сформуватися у свідомості суддів, вихованих під впливом юридичної аури П. Стучки, А. Вишинського або І. Трайніна.

¹ Інтертекстуальність (*intertextuality*) — термін, введений у 1967 році зірковою представницею постструктуралізму Ю. Крістєвою (1941) для позначення властивості текстів, яка проявляється в наявності між ними незримих зв'язків, внаслідок чого останні повсякчас явно або неявно посилаються один на одного.

Як і будь-яка інша ідеологія, доктрина офіційного конституціоналізму багато в чому нагадує собою феномен, який В. Гейзенберг свого часу називав різновидом ірраціональної світської віри в «те, що є основою життя». Така віра, писав він, «залишається непохитною навіть при зіткненні з безпосереднім життєвим досвідом, і тому її не може розхитати нове знання. Історія минулих десятиліть на багатьох прикладах вчить тому, що цей <...> різновид віри часто підтримується і тоді, коли він повністю суперечить собі, і що його кінець настає лише разом із смертю віруючих»¹.

Цей «різновид віри завжди належав до значних сил в історії людства. Виходячи з наукових традицій XIX ст. можна було б сподіватися, що будь-яка віра повинна ґрунтуватися на раціональному аналізові всіх аргументів, на послідовних висновках і що інший різновид віри, при якому справжня або уявна істина [сприймається] просто як основа життя, взагалі не повинен мати місця»². Однак у реальному житті, як ми знаємо, все відбувається дещо інакше³.

Зрештою, ніщо інше, ніж неподоланна прихильність окремих представників політичних еліт до марксистсько-ленінського світосприйняття пояснює необхідність люстрації в країнах Східної та Центральної Європи. При цьому про вину суб'єктів (об'єктів) люстрації, що закономірно, не йдеться. Актуальними в цьому випадку є не корупція або моральне розкладання, а фактично незмінювана поведінкова програма, «класово-матеріалістичний підхід», який має зовсім небагато спільного з дійсним верховенством права.

Усе це доводить, що в посттоталітарних країнах, які походять з СРСР, офіційна конституційна доктрина не може не відобразити залишків радянського впливу. Щоб переконатися в цьому, достатньо ознайомитися з низкою відомих рішень Конституційного Суду України. Про експлуататорів і капіталістів у них наразі не йдеться, але цілком помітним залишається компліментарне ставлення до Президента і Української держави в цілому.

Однак повернімося до концепції Д. Жалімас. На його переконання, офіційна конституційна доктрина існує як автономний юридичний феномен, що характеризується певним набором принципів: а) поступовий («*gradual*») розвиток; б) послідовність («*consistency*»); в) неприйнятність усвідомлення змісту конституції кризь призму поточного законодавства; г) відповідність доктрини вимогам міжнародного права і права Європейського Союзу.

Зокрема, принцип поступовості виявляється в тому, що конституційна доктрина формується подібно до коралового рифу, від справи до справи («*case by case*»). З іншого боку, про що не згадує Д. Жалімас, таке самозростання вартості не може не підкорятися законам діалектичної трансформації, іноді аж до самозаперечення.

¹ Див.: Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг. — М. : Наука, 1989. — С. 129.

² Там само. — С. 129.

³ Не виключено, що засвоєння людьми політико-правових ідей здійснюється за правилами, схожими на правила психологічного вдрукування («*imprinting*»). Останнє являє собою психофізіологічний механізм, відповідно до якого враження і образи, сприйняті в початковий період розвитку індивіда, вкарбовуються в його свідомість як стійка поведінкова програма, визначальні риси якої в подальшому практично не піддаються змін.

В економіці цей ефект відомий як «парадокс наслідків» М. Вебера, в політиці — як деградація мети через використання порочних засобів. У результаті, як писав з цього приводу Л. фон Мізес, «в ім'я свободи і поступу самі прогрес і свобода опиняються поза законом»¹. Той, хто наважиться обмежити свободу заради малого добра, говорив також з цього приводу Ф. фон Гаек, заради великого добра знищить її повністю.

«Чорні лебеді» трапляються іноді й на побутовому рівні. Наприклад, як необхідність обертати автомобільне кермо в бік (а не проти!) заносу, якщо необхідно вивести машину з віражу. У будь-якому випадку досвід свідчить про те, що наміри людей і результати часто не збігаються.

Це правило працює й у зворотному керунку. Президентська республіка, як прийнято вважати, провокує встановлення авторитарного або й диктаторського політичного режиму. Однак США — найрозвиненіша ліберальна демократія в світі — побудовані саме на цій формі правління. Якщо ж врахувати те, що політичні відносини є основним предметом регулювання в конституційному праві, то ефект неочікуваних наслідків в еволюції конституційної доктрини слід вважати закономірним.

Більше того, фокус конституційного регулювання полягає в тому, що орієнтовані на пришвидшений поступ основні закони містять у собі приховану провокацію їх власного порушення. Наприклад, захист свободи є конкурентним по відношенню до державного порядку, однак низка органічних конституцій гарантує право народу на демократичне повстання. Схожі аргументи можна застосувати й до права на зброю, американського «*the right to keep and bear arms*».

Але якщо право на зброю і демократичне повстання закріплюються в Основному Законі, то вони ж мають бути присутніми в офіційній конституційній доктрині. Така вимога робить відверто проблематичним офіційне тлумачення конституції в обставинах, коли точки революційної біфуркації суспільством ще не досягнуто.

Це також підриває принцип поступовості («*gradual*») і послідовності («*consistent*») в розвитку органічної конституційної доктрини у випадках, коли остання допускає можливість «культурних вибухів» (Ю. Лотман²) громадянської непокори. За будь-яких обставин концепція офіційної конституційної доктрини вимагає серйозного інтелектуального супроводу, коментування.

У своїй доповіді Д. Жалімас висуває також тезу про те, що будь-яка нова конституційна доктрина повинна формуватися на основі вже існуючої доктрини («*new doctrine is formulated on the basis of the existing doctrine*»). До того ж правило щодо цього він пропонує закріпити в зобов'язуючому рішенні конституційного суду.

Але чи можна застосувати аналогічну вимогу стосовно конституційної доктрини України, де протягом тільки останніх 12 років двічі змінювалася форма правління? Схоже на те, що залежно від демократичної зрілості країн їх доктрини можуть поділятися на «холодні», «теплі» і «гарячі». При цьому конституційні доктрини в електоральних демократіях можуть бути лише «гарячими» або «теплыми», але

¹ Мизес Л. фон. Всемогущее правительство. Тотальное государство и тотальная война / Л. фон Мизес. — М. ; Челябинск, 2013. — С. 15.

² Про стратегію дискретного політичного розвитку див.: Лотман Ю. Культура и взрыв / Ю. Лотман. — М. : Прогресс, 1992.

ніколи — «холодними». Останнє ж є прерогативою демократій консолідованих, до яких належить і Литва.

Якщо це твердження є справедливим, то принципи розвитку офіційної конституційної доктрини Д. Жалімас можна вважати застосовними до консолідованих демократій, але далеко не завжди до «гарячого» українського конституціоналізму.

Що ж стосується принципу відповідності офіційної конституційної доктрини вимогам міжнародного права і права Євросоюзу, то й тут Україна поки що залишає за собою простір для маневру. Адже нам і досі невідомо, чого більше прагнуть українці: президентської чи парламентської республіки, унітарної чи федеративної держави, загальнонародної чи приватної власності на землю?

Не менш проблемними виявилися у нас питання цензури й академічної свободи, а також вільного переміщення людей, товарів, послуг і капіталу. Для їх розв'язання Україна може запозичити конституційний досвід країн Євросоюзу, а також Канади або США.

На перший погляд здається, що американський конституціоналізм не має прямого відношення до українських політико-правових реалій. Але насправді весь західноєвропейський конституціоналізм перебуває під потужним американським впливом. Американці винайшли конституціоналізм приблизно так само, як А. Зінгер — вертикально падаючу голку у швейній машинці. У кожному з випадків ефект виявився в надзвичайному прискоренні.

Американський конституціоналізм транслюється світом не лише завдяки ефектові «інтертекстуальності», а й просто через політику США. Якщо кожен із президентів США зобов'язується у своїй присязі «охороняти, захищати й підтримувати Конституцію Сполучених Штатів»¹, то це означає, що парасольку НАТО також можна вважати одним із елементів американської конституційної культури. Адже без США (37 % світового військового бюджету) європейський конституціоналізм виглядав би скромніше.

Отже, офіційна конституційна доктрина Литви є не лише продуктом її інтелектуальної свободи, а й сукупністю генералізацій у рамках євроатлантичної правової культури. Натомість стратегія Конституційного Суду України витворюється в суттєво іншому геополітичному контексті.

Хоча М. Грушевський і мріяв вирвати Україну зі «слов'янських обіймів», чинний Основний Закон України розроблявся під значним впливом російського конституціоналізму. Досить лишень згадати симультанне з Росією включення й виключення з українського конституційного проекту розділу під назвою «Громадянське суспільство».

Як стверджує Д. Жалімас, міжнародне право разом із правом Європейського Союзу є важливими джерелами литовської конституційної доктрини. На жаль, про конституційну доктрину України так просто не скажеш.

Водночас українська правова система є досить сприйнятливою як до американських, так і до європейських конституційних впливів. Невипадково вона балансує між президентською (1996–2004; 2010–2014) і парламентською (2004–2010;

¹ Переклад Н. Комарової.

2014–2017) формами правління. До того ж ще в Конституції УНР 1918 року траплялися суб'єктивні права в «негативному» (американському) трактуванні¹.

Оскільки за кількістю людських втрат у Другій світовій війні² Україна посідає перше місце в світі, варто було б вкотре добре замислитися над зміною наших конституційних пріоритетів. Так само ми не маємо права ігнорувати в конституційному сенсі масштаб українських жертв на вівтар комунізму.

Д. Жалімас звертає увагу на те, що офіційна конституційна доктрина Литви тісно пов'язана з науковою конституційною доктриною, адже значний відсоток конституційних суддів був рекрутований з академічного середовища. Водночас офіційна доктрина Литви є односпрямованою, а наукова — багатовекторною.

На жаль, такої конституційної консолідованості бракує Україні, яка, з огляду на діяльність Конституційної Асамблеї (2013) та Конституційної Комісії (2015), перебуває на стадії формування офіційної конституційної парадигми.

При цьому схоже на те, що основною причиною конституційної незавершеності в Україні залишається етатизм. Хоча максимум з того, на що виявилися спроможні більшовики — це... «скопіювати деякі удосконалення, винайдені капіталістами»³, недовіра до свободи, індивідуалізму і приватного володіння в цілому залишається тут неподоланою в підсвідомості фобією.

Українське право ніби й визнає рівність суб'єктів права власності (частина четверта статті 13 Конституції України), але не на основний економічний ресурс — землю; ніби й гарантує заборону цензури (частина третя статті 15 Конституції України), але не стосовно російських серіалів і польської «Волині»⁴; ніби й запроваджує академічну свободу, але із заборonoю відрахування за неуспішність більше 3–5 % «бюджетних» студентів. Усе це *volens-nolens* має дуже характерний для законсервованого соціалізму присмак.

Проте вважається, що національний річний ВВП в розмірі 3,7 тис. доларів США на особу є ознакою країн із найгіршими перспективами для демократії. Гарантовану демократію обіцяє показник у 8,1 тис. доларів США на особу. Звідси ж випливає загальний висновок про те, що «бідність є практично несумісною з демократією». Крім того, остання не знає «більш страшного ворога, ніж нафта»⁵. Оскільки розмір українського ВВП у 2013 році становив лише 3,1 тис.

¹ Див. статтю 17 Конституції УНР 1918 року.

² Приблизно 7 млн втрат, що становить 16,7 % тогочасного населення України. Див.: Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. — К.: Либідь, 1993. — С. 253.

³ Мизес Л. фон. Всемогущее правительство. Тотальное государство и тотальная война / Л. фон Мизес. — М.; Челябинск: Социум, 2013. — С. X.

⁴ Див.: а) «Одного разу в Ростові» та інші. Держкіно не пустило на екрани 12 фільмів та серіалів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/24/219286/view_print; б) У Києві скасували показ фільму «Волинь» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/10/161017_ko_volyn

⁵ Див.: Фиш Стивен М. Неудавшаяся демократизация / М. Фиш Стивен, Д. Виттенберг // Демократизация. — М.: Изд-во Высшей школы экономики, 2015. — С. 434–435.

доларів США на особу, можна сказати, Україна ризикує своєю демократією серйозно¹.

Захищаючи по-соціалістичному «інтереси народу», Верховна Рада України вже впритул підійшла до межі, за якою Україну чекає авторитарне правління. Про те, що саме цю модель закладено в «офіційну конституційну доктрину» від «Батьківщини» Ю. Тимошенко, експертному середовищу добре відомо².

Конституція України (в редакції 2016 року) поєднує в собі патримоніальне правління з обмежено провінційним поглядом на реалії світу. Якщо український законодавець і далі блукатиме схожими манівцями, наш Основний Закон стане взірцевою «хартією формальної свободи і фантастичних прав»³.

Загалом про свободу, індивідуалізм, ринок і приватну власність конституційна доктрина України мала б промовляти з упевненістю В. Маяковського: «Я знаю — город будет, я знаю — саду цвєсть [!]»⁴. Насправді ж ми зупинилися на анекдотичній брежнєвській версії цих крилатих рядків.

Творити офіційну конституційну доктрину України без переформатування конституційних цінностей не можна так само, як і стояти на місці. Починати слід із загальновідомого: метою конституції є свобода народу і право вільно чинити з власною долею; індивід — це мета в собі, а не засіб чи ресурс у руках держави; гідність спирається на приватну власність і право на володіння зброєю.

Очевидно, що для досягнення мети нам необхідно скористатися світоглядними напрацюваннями К. Поппера, Б. Малиновського, Ф. фон Гаєка, Дж. Ролза та інших, бо без їх допомоги ми не поховаємо у своїх душах відголоски утопічних амбіцій. Крім того, відома «теорія перспектив» Д. Канемана і А. Тверські говорить про те, що економічні стимули і ризики в поведінці людей є універсальними в масштабах світу.

За свідченням ще одного нобелівського лауреата — Р. Маерсона, в Україні «ціла нація переживає проблеми через особливості свого конституційного ладу». Йдеться про дисбаланс політичної сили і адміністративної слабкості конституційного поста президента, дефіцит свободи в регіонах, невиправдану централізацію влади загалом. Зокрема, «якщо Донецьк вимагає для себе особливих прав — такі самі права мають бути у решти регіонів» тощо⁵.

У підсумку все це, однак, означає, що негаразди українського конституціоналізму піддаються діагнозу як на теоретичному (причини), так і практичному (наслідки) рівнях. Тож підстави для нашого обмеженого оптимізму ніби присутні.

¹ До того ж 61 % від цієї суми здобуто не на чорноземах, а в сфері послуг // Світ у цифрах 2013 року. — К. : Тиждень, 2013. — С. 226.

² Див.: Юридичний коментар до «Порівняльної таблиці змін до Конституції України, підготовленої Блоком Юлії Тимошенко» // Конституційний процес в Україні (2005–2008). — Х. : Права людини, 2009. — С. 300–316.

³ Так називали царський Маніфест від 17 жовтня 1917 року. Див.: Дунаев В. Очерки науки о государстве / В. Дунаев, А. Никитинский. — М., 1909.

⁴ Див.: Маяковский В. «Рассказ о Кузнецкстрое и о людях Кузнецка» (1929).

⁵ Марчак Д. Интервью з Р. Маерсоном: В вашей конституции есть конфликт, раскалывающий страну [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/all/intervyu/2840514-maerson-v-vashey-konstitutsii-zalozhen-konflikt-raskalivayushchiy-stranu.htm>

Спроможна територіальна громада як учасник демократичної трансформації у сучасному суспільстві

А. Шевченко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та держави ННІ права
Університету ДФС України

Л. Гапоненко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та держави ННІ права
Університету ДФС України

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується процесами національного будівництва та суспільної трансформації. Відомо, що існування будь-якої держави ґрунтується на власній системі цінностей-інтересів, проте, як свідчить досвід, налагодження ефективного діалогу між державою та суспільством, у яких ці цінності-інтереси збігаються, сприяє, з одного боку, забезпеченню державного національного інтересу, а з іншого — консолідації громадян.

Побудова демократичного суспільства потребує розробки інноваційних підходів до теорії місцевого будівництва і формування стратегії розвитку оновлених територіальних громад. Українське суспільство має подолати принцип централізації влади й позбутися відчуження значної частини українського народу від громадського життя; використати засоби впливу громадянського суспільства для зменшення всевладдя державних чиновників, щоб територіальні громади почали керуватися принципами демократії на практиці та де-факто самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Враховуючи складність відносин, що виникають між громадянським суспільством і державою, постає запитання: якою ж саме має бути конструктивна взаємодія між зазначеними суб'єктами і чим вона має бути обумовлена? У цьому контексті особливої ваги набувають питання здійснення виховного впливу на свідомість людей, формування в них таких якостей, як усвідомлення необхідності права в процесі регулювання важливих суспільних відносин, знання норм та правових інститутів різних галузей права, ставлення до права як до важливої соціальної цінності, усвідомлення необхідності здійснювати свою діяльність на основі принципів і норм права, не виключаючи критичного ставлення до існуючої законодавчої бази з метою виявлення проблемних аспектів її функціонування¹.

¹ Шевченко А. Є. До питання функціонування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні / А. Є. Шевченко, А. В. Старостюк // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. — К. : НАУ, 2014. — № 4(33). — 168 с. — С. 41–47.

Децентралізація породжується глобалізаційними процесами, характеризується поширенням демократизації, зростанням культурного та етнічного визначення. Глобалізація створила нові складні мережі, які відрізняються від колишніх централізованих систем та потребують нових інституційних параметрів, одним з результатів чого є децентралізоване управління. Процес децентралізації передбачає передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів влади органам місцевого самоврядування. Це означає, що якомога більше повноважень повинні мати найбільш наближені до людей органи, які мають можливість успішно їх реалізовувати. Окрім передачі повноважень влади на місця, акцент робиться на формуванні спроможних територіальних громад, які матимуть свої фінанси і будуть здатними ними розпоряджатися, а також ухвалювати необхідні рішення, що стосуються життєзабезпечення територіальних громад¹.

Вивчення питань розвитку місцевого самоврядування, правового забезпечення процесу децентралізації влади, її теоретичних і практичних аспектів стало предметом розгляду багатьох відомих дослідників, серед яких В. Авер'янов, М. Баймуратов, В. Бакуменко, О. Батанов, В. Борденюк, О. Бориславська, М. Братковський, М. Добкін, І. Дробуш, І. Заверуха, Ю. Ключковський, В. Колісник, А. Колодій, Ю. Баулін, І. Грицьак, В. Гройсман, Б. Данилишин, А. Лелеченко, А. Селіванов, О. Скрипнюк, М. Хавронюк, А. Шевченко, Ю. Шемшученко.

Разом з тим проблема втілення окремих принципів місцевого самоврядування у контексті сучасної реформи децентралізації влади в Україні не набула належного наукового вивчення. Тому вона потребує новітніх досліджень, зокрема, в частині ролі спроможних територіальних громад в процесах демократичної трансформації сучасного суспільства.

Мета статті полягає у дослідженні процесів впровадження реформ щодо децентралізації влади в Україні, ролі територіальної громади в посиленні демократії та забезпеченні народовладдя в державі.

В основі системи національного демократичного самоврядування лежать міжнародні стандарти, оскільки Україна у 1997 році ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, що визначає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення та не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом². Це передбачає залучення до процесу самоврядування громадянського суспільства, тобто є процесом здійснення народовладдя. В контексті управлінської діяльності громадська участь дає змогу враховувати соціальні чинники в процесі планування, мінімізувати соціальні та політичні ризики внаслідок ухвалення та реалізації управлінських рішень, корегувати плани та поведінку влади відповідно до інте-

¹ Кожина А. В. Особливості проведення та наслідки децентралізації в Японії: досвід для України / А. В. Кожина // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua>

² Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

ресів тих чи інших суспільних груп, а також залучати їх до процесу ухвалення управлінських рішень.

Досвід Польщі засвідчує, що передумовами децентралізації була політична воля лідерів щодо впровадження реальних змін, підготовка експертів для визначення цілей реформ та шляхів їх досягнення, суспільна підтримка, підготовка кадрових ресурсів для практичного впровадження реформ у життя. Реформи слід запроваджувати в трьох площинах: законодавчій, організаційній (перебудова адміністративних та економічних структур), суспільній (підготовка кадрів та мешканців до нових реалій життя).

Попри те, що в Конституції України закріплено право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення¹, нині ця сфера ще не відповідає стратегічному курсу країни на міжнародні стандарти демократичного самоврядування, оскільки залишається неефективною з боку як представницьких органів місцевого самоврядування, так і самих громадян, внутрішньо суперечливою через вбудований конфлікт інтересів державної та муніципальної влади, надмірно централізованою, закритою від суспільства, відірваною від потреб громадянина.

Проте аналіз сучасних тенденцій реформування української моделі місцевого самоврядування свідчить, що вона почала рухатися в напрямі демократичної трансформації муніципальної влади.

Сучасне українське суспільство має Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі — Концепція), метою якої є забезпечення повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

У самій Концепції визначено основні проблеми, вирішення яких допоможе гармонізації пріоритетів і етапів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, зокрема:

- погіршення якості та доступності публічних послуг;
- побутові проблеми (зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду тощо);
- складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад;
- неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад;
- нерозвиненість форм прямого народовладдя;
- зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування;
- корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності;
- надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів;

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

— відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин¹.

Для вирішення цих проблем для кожної демократичної держави необхідним є розмежування компетенції органів публічної адміністрації. У свою чергу, надзвичайно важливим є визначення оптимального рівня концентрації владних повноважень для кожної інституційної ланки в системі публічної адміністрації з подальшою передачею «надлишкових» повноважень максимально наближеним до населення суб'єктам, тобто їх децентралізацією.

Метою реформи місцевого самоврядування є передусім забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Спроможні територіальні громади — це «територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці». Спроможною територіальною громадою є така громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади².

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи³. Безпосередніми формами народовладдя є місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи тощо.

Вдосконалення гарантій прав і свобод людини і громадянина в умовах реформаційних процесів в Україні має особливу значимість. Це сприятиме консолідації суспільства не лише в межах нації, а й консолідації європейських цінностей з метою реалізації політичних, соціальних, економічних, міжнародних відносин, що є визначальними в реалізації особистості в суспільстві⁴.

Нині більшість членів територіальних громад України фактично не беруть участі у процесах розробки рішень та в управлінні комунальним майном, що знаходиться у власності цих громад. Серед причин такого стану речей можна відзначити такі:

¹ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

² Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zhydachivrd.org.ua>

³ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

⁴ Шевченко А. Є. Вдосконалення конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі державотворення / А. Є. Шевченко, Л. В. Гапоненко // Публічне право. Науково-практичний юридичний журнал. — № 3 (23). — 2016. — С. 77–84.

- відсутність чіткого закріплення на законодавчому рівні таких механізмів участі, як місцевий референдум, місцева ініціатива та громадські слухання;
- наявність патерналістських очікувань у значній кількості громадян та їхня неготовність брати участь у вирішенні важливих для громади питань;
- недостатня інформованість місцевих громад про передбачені законодавством інструменти участі у вирішенні питань місцевого значення, включаючи діяльність органів самоорганізації населення;
- незацікавленість населення у житті свого села, селища, міста; зневіра у власних силах у зв'язку з укоріненням бюрократизму на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Велика кількість подрібнених громад, відсутність власних можливостей розвитку, старіння населення, значний відтік економічно активної його частини, надання членам громад неякісних адміністративних послуг зумовило необхідність проведення реформи децентралізації влади та прийняття відповідного законодавства. На виконання ініціатив з проведення децентралізації публічної влади в країні Верховною Радою України прийняті закони «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року.

Добровільні об'єднання територіальних громад здатні самостійно вирішувати питання розвитку своїх територій, створення спроможних територіальних громад, які в інтересах місцевого населення безпосередньо та через органи місцевого самоврядування на підставі закону можуть здійснювати регулювання і управління істотною частиною суспільних справ, що належать до їхніх повноважень. Хоча це не передбачає, що територіальні громади позбавляються допомоги держави. Згідно із Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» держава здійснює інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад¹.

За результатами опитування стосовно рівня обізнаності населення щодо проблем децентралізації за даними фонду «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва 9–19 жовтня 2015 року близько 15 % громадян добре ознайомлені з процесом децентралізації, 63 % — щось знають про реформу децентралізації, 22 % — не мають інформації, не знають про децентралізацію як реформу.

Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (Всеукраїнське соціологічне дослідження «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Вересень–жовтень 2015 року») щодо сприйняття можливих наслідків реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади в Україні 42 % громадян очікують на поліпшення ситуації в Україні, 29 % — вважають, що нічого не зміниться; 10 % — вважають, що ситуація тільки погіршиться. 39 % населення очікують на поліпшення ситуації у своєму населеному пункті, 32 % — вважають, що нічого не зміниться; 8 % — вважають, що ситуація тільки погіршиться.

У процесі внесення змін до Конституції України, що передбачають децентралізацію влади, існує потреба чіткого визначення статусу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Чіткі конституційні формулюван-

¹ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

ня стосовно питань місцевого значення повинні повною мірою забезпечити принцип субсидіарності місцевого самоврядування. Саме тому питання місцевого значення як базовий об'єкт муніципальної влади або предмет відання територіальної громади потребує конституційно-правової фіксації за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

При цьому побудова діяльності місцевого самоврядування на принципі субсидіарності вимагає від держави віддати повноваження територіальним громадам у тому обсязі, який вони можуть виконати, забезпечити їх матеріальну базу та наділити необхідними і достатніми правотворчими функціями. Серед можливих напрямів правового забезпечення принципу субсидіарності місцевого самоврядування у сучасному конституційному процесі України варто виділити потребу більш чіткого визначення вказаного принципу, а також можливу фіксацію розподілу компетенції різних рівнів місцевого самоврядування безпосередньо у тексті Конституції України¹.

Отже, метою політики здійснення децентралізації влади є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні.

У разі законного, ефективного, поступового впровадження етапів реформи це призведе до створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян у усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Висновки

1. Розкриваючи сутність поняття «спроможності» територіальних громад, йдеться про здатність самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Це означає, що наявна інфраструктура, кадрові і фінансові можливості новоствореної адміністративно-територіальної одиниці дозволяють самостійно виконувати повноваження, визначені законом та Бюджетним кодексом як для міста обласного значення.

2. Передумовами децентралізації має бути політична воля лідерів щодо впровадження реальних змін, підготовка експертів для визначення цілей реформ та шляхів їх досягнення, суспільна підтримка, підготовка кадрових ресурсів для практичного впровадження реформ у життя.

3. Органи регіональної влади повинні забезпечити інформаційно-роз'яснювальний супровід процесу об'єднання територіальних громад, максимальне врахування географічної, культурної, етнічної та іншої специфіки громад, що

¹ Богів Я. Правові проблеми децентралізації влади у контексті реалізації народного суверенітету в Україні / Я. Кожина // Історико-правовий часопис. — 2016. — № 1 (7) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : nbuv.gov.ua

об'єднуються, максимальне залучення представників територіальних громад, громадських інституцій, експертів до процесу децентралізації, вироблення стратегії формування спроможних територіальних громад, усунення причин та вирішення проблем, що цьому перешкоджають.

4. Для розвитку місцевої демократії потрібно внести зміни до Конституції України, прийняти закони, які визначають механізми участі територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення (зокрема, закони України «Про місцеві референдуми», «Про місцеві ініціативи», «Про громадські слухання») та сприяти затвердженню й активному впровадженню статутів територіальних громад як основних актів локального значення.

5. Спрямовувати основні кроки децентралізації для досягнення таких цілей: зменшення корупції та свавілля чиновників, збільшення можливостей для простих громадян впливати на рішення влади, підвищення професійності та ефективності влади, поліпшення якості та доступності послуг, прискорення розв'язання конфлікту на сході України, адаптація та соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб, підвищення добробуту громад міст, селищ та сіл, відродження та розвиток України в цілому.

**ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

2016 рік

ЛИСТОПАД

- 16 листопада зустріч суддів Конституційного Суду України з делегацією Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії) на чолі з Почесним головою Комісії Г. Сухоцькою
- 20–23 листопада візит делегації суддів Конституційного Суду України В. Колісника, В. Кривенка, І. Сліденка, С. Шевчука до ФРН з метою проведення фахових зустрічей з конституційно-правових питань за сприяння Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (м. Бонн, ФРН)

ГРУДЕНЬ

- 7–10 грудня суддя Конституційного Суду України С. Шевчук взяв участь у конференції «Регіональні проблеми імплементації Європейської конвенції з прав людини», організованій спільно Радою Європи, Європейським гуманітарним університетом і Конституційним Судом Литовської Республіки (м. Вільнюс, Литовська Республіка)
- 12 грудня зустріч Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з Надзвичайним і Повноважним Послом Угорщини в Україні Е. Кешкенем

2017 рік

СІЧЕНЬ

- 26–29 січня Голова Конституційного Суду України Ю. Баулін та суддя Конституційного Суду України С. Шевчук взяли участь у семінарі «Невислання як принцип міжнародного права та роль судової системи в його реалізації» та в урочистому засіданні Європейського суду з прав людини з нагоди відкриття судового року (м. Страсбург, Французька Республіка)

ЛЮТИЙ

- 1 лютого зустріч Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з Головою Конституційного Суду Литовської Республіки Д. Жалімасом

- 3 лютого зустрів Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з Главою Офісу Ради Європи в Україні, представником Генерального секретаря Ради Європи з координації програм співробітництва М. Енбергом
- 5–9 лютого ознайомчий візит працівників Секретаріату Конституційного Суду України на чолі із суддею Конституційного Суду України О. Тупицьким до ФРН з метою проведення фахових зустрічей з питань опрацювання конституційних скарг за сприяння Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (м. Карлсруе, м. Гайдельберг, ФРН; м. Страсбург, Французька Республіка)
- 13 лютого робоча зустріч голів конституційних судів — членів Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів. У рамках зустрічі відбулася презентація спільного проекту Конституційного Суду України та Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Сприяння впровадженню конституційної скарги в Конституційному Суді України: підвищення судової прозорості та доступності» за участі представників дипломатичного корпусу (м. Київ)
- 28 лютого круглий стіл «Європейські стандарти гарантій урядами соціально-економічних прав» за участю Спеціального представника Генерального секретаря Ради Європи в Україні Р. Брійя та делегації Європейського комітету з соціальних прав Ради Європи

БЕРЕЗЕНЬ

- 1–4 березня делегація Конституційного Суду України на чолі з Головою Конституційного Суду України Ю. Бауліним у складі суддів Конституційного Суду України С. Вдовіченка, І. Сліденка, О. Тупицького, С. Шевчука та завідувача Відділу зовнішніх зв'язків Секретаріату Конституційного Суду України О. Кравченко взяла участь у Міжнародній конференції «Еволюція конституційного контролю в Європі: вивчені уроки та нові виклики», організованій Конституційним Судом Республіки Молдова (м. Кишинев, Республіка Молдова)
- 7 березня зустріч Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з Головою Консультативної місії ЄС в Україні К. Ланчінскасом
- 23–25 березня суддя Конституційного Суду України С. Шевчук взяв участь у роботі інформаційного заходу для дипломатичного корпусу «Перетворюємо країну: Україна на

шляху реформ», організованому в Секретаріаті Організації з безпеки та співробітництва в Європі на запит Національної ради реформ та за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні (м. Відень, Республіка Австрія)

24 березня зустріч в. о. Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з суддями Європейського суду з прав людини Г. Юдківською та К. Ранцоні

КВІТЕНЬ

26–28 квітня суддя Конституційного Суду України С. Вдовіченко взяв участь у Міжнародній конференції «Роль органів конституційного контролю в забезпеченні верховенства права в нормотворчості та правозастосуванні», організованій Конституційним Судом Республіки Білорусь (м. Мінськ, Республіка Білорусь)

ТРАВЕНЬ

9–12 травня делегація Конституційного Суду України у складі суддів Конституційного Суду України В. Колісника, І. Сліденка, С. Шевчука взяла участь у фахових зустрічах з конституційного права за сприяння Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (м. Бонн, ФРН)

Завідувач
Редакційно-видавничого управління
Секретаріату
Конституційного Суду України
С. Сидоренко
тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний
секретар
К. Мольченко
тел.: 0 (44) 238-11-54
e-mail: court@ccu.gov.ua

Видавець
Видавничий Дім «Ін Юре»
Україна, 04107, Київ-107, вул. Багговутівська, 17–21
Тел./факс: 0 (44) 537-51-00
E-mail: peredplata.inyure@gmail.com
www.inyure.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2191 від 20.05.2005 р.

Над випуском працювали:
Пазенко О. С.,
Скринник Я. В.,
Печенюк Ю. О.,
Карташова О. Р.

Підписано до друку 22.05.2017.
Формат 70 x 100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 7,5. Обл.-вид. арк. 5,14.
Зам. № 107.
Наклад 250. Ціна договірна.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ТОВ «Наш Формат»
Україна, 04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 86.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 4540 від 07.05.2013